

**ПАРЛАМЕНТААС ХУУЛЬ ТОГТООМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТЭД ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ,
ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ АРГАЧЛАЛЫН ТАЛААРХ: БУСАД ОРНУУДЫН ТУРШЛАГА**

*Ц.Норовдондог (Ph.D), Ч.Онончимэг, Б.Нандингэрэл,
Ж.Монголжингоо, М.Мөнхзаяа, Б.Энхмаа, Ц.Элбэгзаяа*

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

НЭГ.ХУУЛЬ ТОГТООМЖ, БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧГИЙН ХЭРЭГЖИЛТЭД ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН АСУУДАЛ

- 1.1. Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний ойлголт, онол, арга зүйн асуудлууд
- 1.2. Парламент ба Засгийн газрын түвшний хяналт шинжилгээ, үнэлгээний уялдаа холбоо, ялгаатай байдал

ХОЁР. ХУУЛЬ, БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧГИЙН ХЭРЭГЖИЛТЭД ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ АРГАЧЛАЛЫН ТАЛААРХ БУСАД ОРНУУДЫН ТУРШЛАГА

- 2.1 ХБНГУ-ын хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөө, үр дагаврын үнэлгээ хийх аргачлал
- 2.2 Швейцарын Холбооны Улсын хуулийн хэрэгжилтэд үнэлгээ хийх аргачлал
- 2.3 Европын Холбооны орнуудын парламентаас хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх нийтлэг аргачлал
- 2.4 Төсөл, хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх олон улсын нийтлэг аргачлал /Ази-номхон далайн эдийн засаг, нийгмийн комиссын туршлага/
- 2.5 Чили улсын хуулийн хэрэгжилтийн үнэлгээний туршлага, ахиц дэвшил ба сорилтууд
- 2.6 Мексикийн Конгрессын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн хяналт, арга зүйн, туршлага

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

ХБНГУ	Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс
ESCAP Economic and Social Commission for Asia and the Pacific	Ази-Номхон далайн эдийн засаг, нийгмийн комисс
PLS буюу Post Legislative Scrutiny	Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ
CONEVAL	Нийгмийн бодлогын үнэлгээний үндэсний зөвлөл (Мексик) ИНБ-ууд Иргэний нийгмийн байгууллагууд
DFID	Олон улсын хөгжлийн газар
DIDP	Судалгаа, парламентын баримт бичгийн хэлтэс (Перу) FCO Гадаад, хамтын нөхөрлөлийн алба
LAC	Латин Америк ба Карибын тэнгис
RIA	Зохицуулалтын нөлөөллийн үнэлгээ
TTFSC	Тринидад ба Тобагогийн Шүүхийн шинжилгээний төв WFD Westminster Foundation for Democracy

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

УДИРТГАЛ

Улсын Их Хурлын Ерөнхий нарийн бичгийн даргын 2021 оны 597 дугаар захирамжийн дагуу хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх арга, аргачлалтай холбоотой онол, практикийн нийтлэг асуудлууд болон Парламентаас хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийж буй туршлага, ажлын зохион байгуулалт, аргачлалтай холбоотой асуудлыг холбогдох журам, олон улсын байгууллагуудын судалгаа болон бусад эх сурвалжийн хүрээнд дэлгэрэнгүй байдлаар судалсан болно.

Судалгааны бүтэц: Нэгдүгээр хэсэгт, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх онол, арга зүйн асуудлуудын талаар, Хоёрдугаар хэсэгт, хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх чиглэлээр харьцангуй сайн туршлагатай орнууд болох ХБНГУ, Швейцар, Европын Холбооны орнуудын нийтлэг ашигладаг аргачлал, Олон улсын төсөл, хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд үнэлгээ хийх аргачлал болон Чили, Мексикийн хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх чиглэлээр нэвтрүүлж буй туршлагыг тус тус дэлгэрэнгүй байдлаар авч үзлээ.

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Түүхэн талаас нь авч үзвэл, орчин үеийн үнэлгээний салбар шинжлэх ухаан нь аргад суурилсан нийгмийн ухааны судалгаанаас үүсэлтэй бөгөөд XVII зууны үеэс байгалийн шинжлэх ухааны хөгжил болон юмс үзэгдлийг ажиглахад онцгойлон анхаарч байсантай холбоотой гэж үздэг. Харин хууль, хөтөлбөрийн үнэлгээг 1960-аад оны эцсээр Баруун Европын олон оронд хийж эхэлсэн боловч анхны оролдлогууд нь мэдэгдэхүйц үр дүнд хүрээгүй байна.¹⁴⁷

Манай улсын хувьд 1996 оноос хойш гүйцэтгэлийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх зорилгоор хяналт

Шигтгээ 1. ХБНГУ-ын Бундестаг нийгэм, эдийн засгийн янз бүрийн хөтөлбөр, мөн татварын бодлогын хэрэгжилт, үр нөлөөний талаар тайлан гаргаж өгч байхыг Холбооны Засгийн газраас шаардаж эхэлсэн байна. Үүнд, Хөдөлмөрийн зах зээл ба хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай хууль /1969/, Ерөнхий боловсролын тэтгэмжийн тухай хууль /1969/, Бүс нутгийн эдийн засгийн бүтцийг сайжруулах тухай Холбоо ба мужуудын хамтарсан хөтөлбөр /1970/, Эмнэлэгт хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр /1971/, Татаас ба татварын төрөлжсөн тайлангууд /1999/ гэх мэт.

шинжилгээ, үнэлгээний тогтолцоог бий болгох ажлыг эхлүүлсэн бөгөөд хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үр дагаврын үнэлгээ хийх асуудлыг 2015 оноос эрчимтэй ярьж, сүүлийн жилүүдэд харьцангуй хурдацтай хөгжүүлж байна. Монгол Улсын Их Хурлаас 2015 оны 05 дугаар сарын 29-ний өдөр Хууль тогтоомжийн тухай хууль батлагдаж, 2017 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлсэн.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулиар хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулахад тавигдах шаардлага, процедурыг тодорхой болгосон бөгөөд хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулахад шинжлэх ухааны үндэслэлтэй хандах, тухайн харилцааг заавал хуулиар зохицуулах шаардлагатай эсэхийг судлан шинжлэх, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг сайжруулах үүднээс хууль хэрэгжих боломж нөхцөл, түүнтэй холбоотой гарах зардал, хуулийн хэрэгжилтээс үүдэн гарах нийгэм, эдийн засаг, хууль зүйн үр нөлөөг урьдчилан сайтар судалсан байх шаардлага болон хуулийн хэрэгжилт, түүний үр дагаварт хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхтэй холбоотой зохицуулалтыг хуульд тодорхой тусгасан.

Энэ хууль батлагдсанаар Улсын Их Хурал, Засгийн газраас хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн явцад хяналт шинжилгээ хийх, хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлалыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 5 болон 6 дугаар хавсралтаар батлан мөрдүүлж байна. Одоогоор хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд дээрх тогтоолоор баталсан аргачлалын дагуу

¹⁴⁷ “Үр дүнд хүрэх зам-Хөгжлийн үнэлгээг үр дүнтэй удирдан явуулах нь” Линда Г.Морра Имас, Рей С.Рист 2011 он 18 дах тал

хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийж байгаа ба бодлогын баримт бичиг болон хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд Засгийн газрын 2020 оны 206 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилт болон захиргааны байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх нийтлэг журам”-ын дагуу хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийж байна.

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн явцад хяналт шинжилгээ хийх, түүний хэрэгжилтэд тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл, хэрэгжилтээс үүдэн гарч буй эерэг, сөрөг үр дагаврыг судлан шинжилж, үнэлгээ дүгнэлт гаргах нь парламентын хянан шалгах үйл ажиллагааны үндсэн хэлбэрүүдийн нэг болох тул энэхүү судалгааны явцад Парламентаас хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх аргачлалыг нарийвчлан судлахаар зорьсон болно.

Бусад орнуудын туршлагаас үзэхэд, парламентаас хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх тусгайлсан арга зүй байхгүй байгаа бөгөөд ихэнх улсын хувьд судалгааны нийтлэг арга зүй, арга, аргачлалыг ашиглан хэрэгжилтийн үр нөлөөг үнэлж байна.

Гэвч хууль тогтоох болон гүйцэтгэх засаглал хоорондын харилцааны онцлог, засаглалын тэнцвэрт байдлыг хадгалах зарчим талаас нь авч үзвэл парламентын хяналтын тогтолцоо, түүнийг хэрэгжүүлэх арга механизм Засгийн газраас хараат бус, аль болох олон нийтийн оролцоо, хөндлөнгийн хяналтад тулгуурлан явагдаж байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна. Улс орон бүр өөрийн орны онцлог, төсөв санхүүгийн чадамжиндаа тулгуурлан парламентын хяналт шинжилгээ, үнэлгээний чадавхаа сайжруулах, тухайн асуудлыг хариуцсан чиг үүргийн нэгж, албадыг байгуулах, хөндлөнгийн эх сурвалж, оролцоог бий болгох тал дээр анхаарч байгаа нь харагдаж байна.

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх парламентын зорилго нь батлан гаргасан хууль тогтоомжууд нь үзэл баримтлал, зохицуулалтынхаа хүрээнд чиглэсэн зорилгодоо нийцсэн байдлаар хэрэгжиж байгаа эсэх, хэрэв хэрэгжилт нь хангалтгүй байгаа тохиолдолд яагаад гэдгийг тодруулан цаашид хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулах чиглэлээр парламентаас ямар арга хэмжээ авахыг тодорхойлох, Засгийн газарт тодорхой үүрэг, чиглэл өгч, шахаж шаардаж ажиллахад чиглэгддэг байна.¹⁴⁸

Швейцар Улс 1999 оны Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөөрөө Үндсэн хуулийн түвшинд үнэлгээний заалтыг нэвтрүүлсэн дэлхийн анхны улс бөгөөд Франц (2008 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан Францын Үндсэн хуулийн 24-р зүйл) болон Швед (2011 оны 01-р сарын 01-ний хүчин төгөлдөр болсон Засгийн газрын 4-р бүлгийн 8-р зүйл) тус тус тусгайлсан эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгосон туршлага байна.

Гэвч ихэнх орнуудын парламент хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх тусгайлсан эрх зүйн зохицуулалтгүй байгаагаас үзэхэд энэхүү ажил нь парламентад өдөр бүр хийгддэг ажил бус, харьцангуй сүүлийн үед анхаарал хандуулж эхэлсэн шинэлэг ажил болох нь харагдаж байна.¹⁴⁹

Дэлхийн улс орны парламентууд хууль тогтоомж боловсруулах, хэлэлцэн батлах үйл ажиллагаандаа хүн хүч, санхүүгийн нөөцийнхөө ихээхэн хэсгийг зориулдаг бөгөөд хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хянах асуудлыг орхигдуулсаар ирсэн нь цөөнгүй.

Хуулийн хэрэгжилт бол тухайн хуулийг хэрэглэгч болон түүний үйлчлэлд хамааралтай бусад этгээдүүдийн оролцоо, мөн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх эрмэлзэл буюу эрх зүйн соёл, ухамсар, хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой бусад журмын зохицуулалт, хэрэгжилтийг зохион байгуулах, хяналт тавих байгууллагуудын хамтын ажиллагаа зэргээс шалтгаалсан нарийн төвөгтэй асуудал юм.

Сүүлийн үед дэлхийн улс орнуудын парламентууд хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд илүү анхаарал хандуулж, үүний тулд тусгайлсан журам боловсруулан мөрдөж эхлээд байна. Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ буюу хууль батлагдсаны дараах хяналт

¹⁴⁸ https://www.researchgate.net/publication/342737680_Parliaments_in_Europe_Engaging_in_Post-legislative_Scrutiny

¹⁴⁹ https://www.researchgate.net/publication/342737680_Parliaments_in_Europe_Engaging_in_Post-legislative_Scrutiny

(PLS) нь хоёр хэмжигдэхүүнээс бүрдсэн өргөн хүрээний ойлголт юм. Энэ хүрээнд:

- Нэгдүгээрт, тухайн хууль тогтоомж батлагдаж, заалтууд хэрэгжиж эхэлсэн эсэх;
- Хоёрдугаарт, хууль тогтоомжийн зохицуулалтын үр нөлөө бий болсон эсэх, зорилтууд нь хангагдаж байгаа эсэх, хэрэгжилтийг сайжруулах боломж байгаа эсэх, ямар сургамж авч, сайн туршлагыг тодорхойлж чадах вэ зэргийг судалдаг.

Хууль хүчин төгөлдөр болохоос өмнөх болон дараах үр нөлөөний үнэлгээ: Үндэсний засгийн газар, яам, агентлагууд шинэ хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулахад ихээхэн хүчин чармайлт гаргадаг. Олон оронд өмнөх зохицуулалтын нөлөөллийн үнэлгээ (RIA) нь шинэ хууль тогтоомжийн төслийг бэлтгэхэд чухал ач холбогдолтой байдаг.

Нэг талаас, хууль тогтоомжийн хэрэгжилттэй холбоотой мэдээллийг Засгийн газрын агентлагууд эсвэл гүйцэтгэх засаглалын бусад байгууллагууд хадгалж байдаг. Хууль тогтоомжид үзүүлэх нөлөөллийн үнэлгээнд Статистикийн газар зэрэг байгууллагууд тодорхой тоо баримтыг эмпирик байдлаар олж авахад, Үндэсний аудитын газар нь гүйцэтгэлийн аудитаараа дамжуулан тусалж болдог.

Нөгөө талаас, ихэнх улсын парламентын гишүүд хууль батлагдсаны дараа юу болох талаар бага мэдээлэлтэй байдаг. Тэдний гол анхаарал нь хууль тогтоомжийг батлахад чиглэдэг бөгөөд түүний хэр сайн хэрэгжиж байгаа, эсвэл огт хэрэгжихгүй байгаа эсэхийг шалгах боломж нь хязгаарлагдмал байдаг. Гэсэн хэдий ч парламент нь хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих үүрэгтэй.

EX-POST буюу хууль тогтоомж батлагдсаны дараа хийх үнэлгээг PSL (Post-Legislative Scrutiny) буюу хууль тогтоомж батлагдсаны дараах хяналт гэж хэлдэг. Энэ нь тухайн хууль тогтоомж дэвшүүлсэн зорилгодоо хүрсэн эсэхийг үнэлэх, улмаар хууль санаачлагчийн анх төлөвлөж байсан үр дүнг бий болгоход чиглэсэн нөлөөтэй арга механизмыг бий болгох зорилго бүхий үйл ажиллагааны цогц юм.

Их Британийн Лордуудын танхим хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх гурван үндсэн давуу талыг тодорхойлсон байдаг. Үүнд:

1. Энэ нь ардчилсан засаглалыг бэхжүүлдэг: Парламентаас баталсан хууль тогтоомжийг хууль дээдлэх, хууль ёсны байх, тодорхой байх зарчимд нийцүүлэн хэрэгжүүлэх ёстой.
2. Хууль тогтоомжийн шинэ зохицуулалтын болзошгүй сөрөг үр дагаврыг тодорхойлох, тэдгээрээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах боломжийг олгодог.
3. Хууль тогтоомж нь зохицуулах гэж буй асуудалд хэрхэн хариу үйлдэл үзүүлж байгааг тогтмол үнэлэх боломжийг олгодог. Энэ нь хууль тогтоогчид ирээдүйд илүү сайн хууль тогтоомж гаргах, засч залруулах арга хэмжээ авах хэрэгцээг багасгах үүднээс зорилгодоо хүрэхийн тулд юу болж байгаа, юу нь болохгүй, хэрэгжилт нь хэр үр дүнтэй байгаа талаар туршлага судлах боломжийг олгодог байна.

Европын Холбооны орнуудын парламентаас хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх тогтолцооны дараах хувилбаруудыг санал болгодог байна. Үүнд:

- a. Хууль батлагдсанаас хойш 3-5 жилийн дараа парламентаас тухайн хуулийн хэрэгжилтийн талаарх тайлан ирүүлэхийг холбогдох Төрийн захиргааны төв байгууллагаас хүсэх;
- b. Парламент нь хөндлөнгийн судалгааны байгууллага болон бие даасан, хараат бус хяналтын байгууллагад хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийлгэх захиалга өгч гүйцэтгүүлэх;
- c. Парламент нь хуулийн хэрэгжилтийн талаарх нийтийн сонсгол зохион байгуулах, мөн эрх зүйн дүн шинжилгээний нэгж болон судалгаа, хяналт шинжилгээ, үнэлгээний нэгжээр дамжуулан хуулийн хэрэгжилтийн талаарх судалгааны мэдээлэл цуглуулах боломжтой юм.

Мөн энэхүү судалгаанд хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх сайн туршлага бүхий ХБНГУ, Швейцар зэрэг орнуудын аргачлал, Европын Холбооны орнуудын парламентаас хууль батлагдсаны дараах хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийдэг нийтлэг аргачлал болон төсөл, хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хийх хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх олон улсын нийтлэг аргачлалыг дэлгэрэнгүй байдлаар авч үзсэн болно. Түүнчлэн зарим орны хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх чиглэлээр нэвтрүүлсэн туршлага, практик тогтолцоог энэхүү судалгаанд авч үзсэн болно.

/Дэлгэрэнгүй мэдээллийг судалгааны хэсгээс үзнэ үү./

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

НЭГ. ХУУЛЬ ТОГТООМЖ, БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧГИЙН ХЭРЭГЖИЛТЭД ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН АСУУДАЛ

1.1.Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний ойлголт, онол, арга зүйн асуудлууд:

Хяналт шинжилгээ ба үнэлгээний аль аль нь тухайн нөхцөл байдлыг хэмжиж, үнэлдэг боловч өөр өөрийн гэсэн онцлог талуудтай.

Хяналт шинжилгээ /monitoring/ гэдэг нь аливаа үйл явцын талаар мэдээлэл цуглуулж, ажиглалт хийх замаар уг үйл явцыг цаашид зөв чиглүүлэх зорилготой үйл ажиллагаа юм. Өөрөөр хэлбэл ажиглалтыг тасралтгүй, системтэйгээр явуулах бөгөөд түүний үр дүнд тухайн үйл явц, үйл ажиллагаа нь бодит нөөцийг ашиглаж, тогтоосон цаг хугацаанд зорилгодоо хүрсэн эсэхэд хариулт өгнө. Харин **үнэлгээ** /evaluation/ гэдэг нь хүчин төгөлдөр үйлчилж буй эрх зүйн зохицуулалтын үр нөлөөг илрүүлэх болон харьцуулан үнэлэх үйл ажиллагаа юм.

Ажиглаж байгаа үйл явц буюу үйл ажиллагаа нь зорилгодоо хүрэхгүй, эсхүл зорилгоосоо гажиж, төлөвлөснөөр хэрэгжихгүй байх тохиолдолд түүнийг чиглүүлэх нь хяналт шинжилгээний зорилго байдаг. Харин үнэлгээ хийх нь хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн явц дахь ололтыг бататгах, түүний хэрэгжилтийн бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, гарч буй хүндрэл бэрхшээлтэй асуудал, нийгэмд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх, цаашид зохистой, үр дүнтэй хэрэгжих, хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлоход чиглэгдэнэ.

Өөрөөр хэлбэл, хяналт шинжилгээ нь бодлогын хэрэгжилтийн гүйцэтгэлийг төлөвлөсөн үр дүнтэй харьцуулж, мэдээллийг тогтмол цуглуулан хянаж, дүн шинжилгээ хийх, гарсан ахиц өөрчлөлт, дэвшлийг дүгнэж, шийдвэр гаргагчдыг мэдээллээр хангах үйл ажиллагаа, **үнэлгээ нь** бодлогын зорилго нь хэрэгжиж дууссан, хэрэгжиж байгаа тухайн үе шатны зорилтот түвшиндээ хүрсэн эсэхийг үнэлж, үр дүн, үр ашиг, үр нөлөөг тодорхойлон дүн шинжилгээ хийж, түүнийг боловсронгуй болгох, сайжруулах чиглэлээр дүгнэлт, зөвлөмж гаргах үйл ажиллагаа юм.

Хүснэгт 1.Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний ялгаатай талууд¹⁵⁰

	Хяналт шинжилгээ	Үнэлгээ
Зорилго	Тухайн эрх зүйн баримт бичгийн хэрэгжилтийн явцыг хэмжих	Тухайн эрх зүйн баримт бичгийн төлөвлөсөн, одоо үргэлжилж байгаа, дууссан үйл ажиллагааны зорилтод хүрэх эсэхийг хэмжих
Асуулт	“Юу болов?, анхны үетэй харьцуулахад ямар өөрчлөлт гарав?”	“Энэ үр дүнд яаж хүрэв?, яагаад ийм өөрчлөлт гарав?, яаж үүнийг засах вэ?”
Агуулга	Ямар ахиц, өөрчлөлт, дэвшил, сургамж гарсныг тодорхойлон дүгнэлт өгөх үйл ажиллагаа	Зорилтот түвшиндээ хүрсэн эсэхийг үнэлж дүгнэн, сайжруулах чиглэлээр дүгнэлт, зөвлөмж өгөх үйл ажиллагаа
Хамрах хүрээ	Дотоод үйл ажиллагаа	Дотоод, гадаад үйл ажиллагаа болон тэдгээрийн хосолсон үйл ажиллагаа
Үзүүлэлт	Орц, үйл ажиллагаа, гарц	Гарц, үр дүн, үр нөлөө
Мэдээлэл цуглуулалт	Гарцад илүү анхаарсан ихэвчлэн тоон үзүүлэлт байх ба өдөр тутмын ажлын нэг хэсэгтэй адил амархан олдоцтой байдаг.	Зорилго, зорилтод илүү анхаарсан голдуу чанарын үзүүлэлт байх ба цуглуулахын тулд тусгайлан хүчин чармайлт хэрэгтэй болдог.

¹⁵⁰ Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний арга, аргачлал Ч.Бямбадорж, 2014 он.

Тооцоолох арга	Бодит үр дүнг төлөвлөсөн болон хүлээгдэж буй үр дүнтэй харьцуулж, дүн шинжилгээ хийх	Үр ашиг, үр нөлөөг зарцуулсан нөөцөд харьцуулж, дүн шинжилгээ хийх
Хугацаа	Тогтмол хугацаанд байнга хийдэг тасралтгүй үйл явц	Тодорхой хугацаанд урьдчилан төлөвлөж хийдэг үйл явц

Хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь зарчмын хувьд ялгаатай бөгөөд үнэлгээ нь тодорхой цаг хугацаанд нэг удаа хийж гүйцэтгэдэг бол хяналт шинжилгээ нь байнгын тасралтгүй үйл ажиллагаа юм.

Хяналт шинжилгээгээр цуглуулсан мэдээлэл нь үнэлгээний ажлын суурь болж, үнэлгээ хийх явцад ашиглагдана. Өөрөөр хэлбэл, хяналт шинжилгээ хийсний дараа үнэлгээ хийнэ гэсэн үг юм.

Хяналт шинжилгээ ба үнэлгээ нь үндсэн зорилго, агуулга, шалгуур үзүүлэлтийг сонгох, мэдээлэл цуглуулах арга болон хугацааны хувьд харилцан хамааралтай, эргэх холбоотой үйл ажиллагаанууд бөгөөд аливаа бодлого, эрх зүйн баримт бичгийн хэрэгжилтийг үнэлгээ - хяналт шинжилгээ - үнэлгээ гэсэн логик загвараар хэрэгжүүлнэ.

Өөрөөр хэлбэл, аливаа бодлого, эрх зүйн баримт бичгийг боловсруулах шатанд тухайн бодлого, шийдвэр нь асуудлыг зөв тодорхойлж чадсан, хэрэгжих бодит боломжтой, үнэ өртөг нь хүрэлцэхүйц төсөвлөгдсөн, үйл ажиллагаа явагдах чадавх болон үр дүнг нь дүгнэх шалгуур үзүүлэлтийн мэдээлэл байгаа эсэх зэрэг асуудлуудыг шинжлэх, зардал үр ашгийн тооцоо, техник эдийн засгийн үндэслэлийн урьдчилсан тооцоо хийх, шалтгаан үр дагаврын уялдааг дүрслэх зэрэг аргуудаар урьдчилсан /төлөвлөлтийн/ үнэлгээ хийж байж бодлого тодорхойлох, үйл ажиллагааг төлөвлөх үйл явц юм.

1.2. Парламент ба Засгийн газрын түвшний хяналт шинжилгээ, үнэлгээний уялдаа холбоо, ялгаатай байдал:

Гүйцэтгэх засаглал нь парламентын өмнө хариуцлага хүлээх, үйл ажиллагаагаа тайлагнах, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангуулах, ил тод байдлыг хангах нь ардчилсан төрийн тогтолцооны нэг тулгуур хэсэг юм.

Засгийн газар Парламентаас баталсан хууль тогтоомжийг хэрхэн, ямар хүрээнд хэрэгжүүлсэн, хэр амжилттай хэрэгжиж байгаад хяналт тавих нь парламентын нэг чухал үүрэг байдаг. Тийм ч учраас Парламентаас хууль баталсны дараах хяналт нь (PLS-Post Legislative Scrutiny буюу цаашид судалгаанд хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ гэх) Засгийн газарт хариуцлага тооцох, үйл ажиллагааг баталгаажуулах чухал хэрэгсэл болдог.

Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь дараах үндсэн хоёр хэсгээс бүрдсэн өргөн хүрээтэй ойлголт юм.

- Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх явцад тухайн хуулиар зохицуулсан харилцаатай холбогдуулан бодлогын баримт бичиг, бусад хууль тогтоомж, эрх зүйн акт батлагдсан эсэх, хуулийн зохицуулалт нь хүчин төгөлдөр хэрэгжиж байгаа эсэх, хоёрдогч хууль тогтоомж батлагдсан бол шүүх уг хуулийг хэрхэн ойлгож, тайлбарлаж байгаа талаар;
- Хууль тогтоомжийн үр нөлөөг практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа, ямар үр дагавар гарч байгаа болон тухайн хууль тогтоомжоор дэвшүүлсэн зорилго, зорилтуудад хүрсэн эсэх зэрэг болно.¹⁵¹

Хуулийн хэрэгжилтэд хийх хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь парламент өөрийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, өөрийгөө үнэлэх, өөрийн ардчилсан шинж чанарыг харуулах, дотоод дахь мэргэжлийн ур чадвараа харуулах боломжийг олгодог. Хууль батлагдсаны дараах хяналт шинжилгээ, үнэлгээг хэрэгжүүлж эхлээд буй парламентууд нь энэхүү үйл ажиллагааг парламентын доторх тусгайлсан механизмаар зохион байгуулж байна.

¹⁵¹ http://164.100.47.193/Refinput/Research_notes/English/04122019_174605_102120495.pdf

Хууль батлагдсаны дараах хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь хоёр төрөлтэй байна. Үүнд:

- (1) хяналтын үүрэг: хууль тогтоомжийн хэрэглээ, ялангуяа дагалдан гарах /хоёрдугаар/ хууль тогтоомжийг батлах үйл ажиллагааг парламентаас тогтоосон хугацаанд үнэлэх;
- (2) үнэлгээний үүрэг: парламент нь хууль тогтоомжийн үр дүн, үр нөлөөнд бодлогын норматив зорилго тусгагдсан эсэхийг баталгаажуулах үүрэг.

Хуулийн хэрэгжилтэд хийх хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь тухайн хууль зорьсондоо хүрсэн эсэх, хүрсэн бол хэр хэмжээнд хүрсэн, хэр зэрэг нөлөө үзүүлж байгаа зэрэг хууль тогтоомжийн өргөн хүрээний хяналт шинжилгээг хамарна. Мөн тухайн хууль практикт хэрхэн хэрэгжиж байгааг үнэлэх нарийвчилсан үнэлгээг багтаана. Сүүлийн хувилбар нь илүү төвлөрсөн, илүү хууль эрх зүйн болон техникийн талын хяналт юм.¹⁵²

Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх нь батлагдсан хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн чанарыг сайжруулахад онцгойлон анхаарч, явц байдлыг тодорхойлохоос гадна үнэлгээ болон дүн шинжилгээ хийх үйл ажиллагааг системтэй, зохион байгуулалттай болгоход чиглэгдэж байна. Энэхүү үйл ажиллагааны явцад тухайн хууль батлагдахаас өмнөх үеийн хуулийн үр нөлөөний таамаглал үнэн зөв байсан эсэхийг хууль хэрэгжсэний дараах хэрэгжилтийн явц байдлыг тодорхойлсноор хууль, түүний үр нөлөөний хамаарлын талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлнэ.

Хуулийн хэрэгжилтэд хийх хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь хууль тогтоомжийн үнэлгээний нэг хэлбэр тул хууль тогтоомжийн үр нөлөөний талаарх парламентын ойлголтыг нэмэгдүүлээд зогсохгүй тухайн хууль тогтоомж нь практикт хуулийн зохицуулалтад хамрагдаж буй талуудын хэрэгцээ шаардлагад нийцэж буй эсэхийг тодорхойлох үйл явц юм. Иймд хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь тухайн хуулийн талаарх үл ойлголцол, үл итгэлцлийг багасгах төдийгүй хууль тогтоогчдод хууль батлах явцад сургамж болдог.¹⁵³

Хуулийн хэрэгжилтийн талаар төрийн байгууллага, иргэд, олон нийтийн байгууллагаас ирсэн хүсэлт, гомдол, хэвлэл мэдээллээс тухайн хуультай холбоотой асуудлуудыг дэвшүүлэх зэрэг тохиолдлуудад парламентаас хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээг хэзээ хийх вэ гэдэг асуудал гарч ирэх бөгөөд энэ тохиолдолд дараах зүйлсийг анхаарч үзэх шаардлагатай болно. Үүнд:

- Парламент нь тухайн хуулийн аль эрх зүйн зохицуулалт нь асуудалтай байна, хэрэгжилт нь яагаад хангалтгүй байна гэдгийг нарийвчлан гаргаж ирэх хэрэгтэй.
- Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх ерөнхий хугацааг тогтооход хэцүү ч хэтэрхий эрт хянан үзэх нь хууль тогтоомжийн нөлөөллийн талаар боловсронгуй дүгнэлт гаргах хангалттай нотолгоо байхгүй байх эрсдэлтэй байдаг. Иймд зарим хууль тогтоомжийн зохицуулалтуудын хэрэгжих хугацаа нь харилцан адилгүй, ялгаатай байж болох учир тодорхой цаг хугацаа зарцуулах, хэрэгжих нөхцөл, дэд бүтэц нь тавигдаагүй байгаа зэрэг хуулийн зохицуулалтыг харгалзан үзэх байдлаар эрэмбэлэх шаардлагатай.
- Жендэрийн тэгш байдал, эсвэл нийгмийн цөөнхийн эрх зэрэг ялгаатай асуудлуудад хууль тогтоомжийн үр нөлөөг сайжруулах боломжийг олгодог. Хууль тогтоомж бүр эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүст өөр өөр байдлаар нөлөөлдөг учир эмэгтэйчүүд, эрэгтэйчүүд болон бусад холбогдох хүн ам зүйн бүлгүүдэд хэрхэн нөлөөлж байгааг үндэслэн хууль, бодлогод системтэй дүн шинжилгээ хийж, үнэлэлт дүгнэлт өгөх нь тэдний үүсгэж болзошгүй аливаа сул талыг тодорхойлж, урьдчилан сэргийлэх талтай.
- Хуулийн хэрэгжилтэд хийх хяналт шинжилгээ, үнэлгээг аль болох үр дүнтэй болгохын тулд гүйцэтгэх засаглалын хяналтад байгаа мэдээллийг олж авах нь чухал байдаг. Гүйцэтгэх засаглал, парламент хооронд мэдээллийн тогтолцоо байхгүй тохиолдолд

¹⁵² https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2020/02/WFD_DeVrieze_2020_PLSinEurope.pdf

¹⁵³ https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2020/02/WFD_DeVrieze_2020_PLSinEurope.pdf

холбогдох мэдээллийг цуглуулах, гүйцэтгэх засаглалын мэдээлэлд нэвтрэх эрхийг хамгаалах талаар парламент өөрөө санаачилга гаргах хэрэгтэй болдог.

- Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээг гүйцэтгэхэд олон нийтийн оролцоо нь нэмэлт мэдээллийн эх сурвалжид хандах боломжийг олгож, судалгааны үр дүнд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлж, ардчилсан институцэд итгэх олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлдэг.¹⁵⁴

Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь хуулийн танилцуулга, хэрэгжилт, үр нөлөөг үнэлэх гэсэн үндсэн хоёр хэмжигдэхүүнийг агуулдаг. Энэ нь Парламентын хороод болон яамд хоорондын үр дүнтэй харилцааг бий болгоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг ч гүйцэтгэх засаглалыг парламентын өмнө хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах чиглэлийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх зорилготой юм.

Түүнчлэн гүйцэтгэх засаглал, шүүх эрх мэдэл, иргэний нийгэм, хараат бус хяналтын байгууллагууд зэрэг бусад оролцогчид хууль тогтоомжийн чанар, үр нөлөөг дээшлүүлэх, түүнийг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулах боломжийг бүрдүүлдэг байна.

ХОЁР. БУСАД ОРНУУДЫН ХУУЛЬ, БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧГИЙН ХЭРЭГЖИЛТЭД ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭ ХИЙЖ БУЙ АРГАЧЛАЛ, ПРАКТИК ТУРШЛАГА

Хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичиг, төсөл, хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд тухайн баримт бичгийн зорилго, хамрах хүрээ, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөөнөөс шалтгаалан үнэлгээний арга зүй харилцан адилгүй байдаг.

Судалгааны энэхүү хэсэгт ХБНГУ, Швейцар, Чили, Мексик зэрэг орнуудын парламентаас хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийж буй туршлага, аргачлал, Европын Холбооны улсуудын туршлага болон төсөл, хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх олон улсын нийтлэг аргачлалыг дэлгэрэнгүй байдлаар судалсан болно.

2.1.ХБНГУ-ЫН ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР НӨЛӨӨ, ҮР ДАГАВРЫН ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ АРГАЧЛАЛ

ХБНГУ нь Ром-Германы эрх зүйн бүлийн гол төлөөлөгч бөгөөд орчин үеийн хуулийн тогтолцоо нь 1949 онд Үндсэн хууль /Grundgesetz/-аар нь баталгаажсан байна.

ХБНГУ-ын Үндсэн хуулийн хэрэгжилтэд Үндсэн хуулийн шүүх хяналт тавьдаг бол бусад хууль тогтоомжид холбооны яамд үр дагавар, нөлөөллийн үнэлгээ хийдэг. Холбооны яамд нь хуулийг боловсруулах шатанд төслийн үе шатаас эхлэн ирээдүйд бий болох үр дагавар, дагалдах үр дагавар болон санхүүгийн нөлөөллийг судалдаг бөгөөд ямар хугацаанд үнэлж үр дагаврыг тооцохыг төлөвлөдөг. Тухайн асуудлыг эрхэлсэн Холбооны яам эрхлэх асуудлынхаа хүрээний хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг үнэлэхдээ муж улсууд болон орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагуудад боломжит цаг хугацаанд мэдэгдэж шаардлагатай мэдээлэл, тоо баримтыг гаргуулан авах эрхтэй. Сангийн яам, Дотоод хэргийн яам нь хамтран оролцож санхүүгийн тооцооллыг хийж болдог.¹⁵⁵ Холбооны яамд иргэд болон хуулийн этгээд, нийтийн захиргаанд хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлснээс ямар зардал, ачаалал үүссэнийг тооцдог юм.

Холбооны Дотоод хэргийн яам болон Сангийн яам нь хамтран хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн хяналт, шинжилгээ, үнэлгээ хийх аргачлалыг баталсан бөгөөд энэхүү сайн жишиг нь Европын Холбооны улсуудад нэвтрэн хэрэгжиж байгаа төдийгүй манай улс ч гэсэн зээлдэн авч нутагшуулах оролдлогыг хийж байна. Үүний тод жишээ нь 2015 онд батлагдсан Хууль тогтоомжийн тухай хууль юм.

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ хийх нь хэрэгжилтийн байдал болон түүний

¹⁵⁴ http://164.100.47.193/Refinput/Research_notes/English/04122019_174605_102120495.pdf

¹⁵⁵ Сангийн яам нь хууль тогтоомжийн төслийн болон хэрэгжиж буй хууль тогтоомжийн үр нөлөөний үнэлгээг хийх явцад тухайн хууль тогтоомжийн зардал тооцоход шаардлагатай стандарт үйл ажиллагаа, зарцуулах мөнгөн дүнгийн жишиг хэмжээг баталсан.

үр нөлөөнд ажиглалт хийдэг тогтмол үе шаттай үйл явц юм. Мөн тодорхой шалгуураар аль болох тоон үзүүлэлтийг сонгож үнэлдэг. ХБНГУ-д хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээг дараах зорилгоор хийдэг.

1. Тодорхой салбар дахь нөхцөл байдалд ажиглалт хийхээр (өөрчлөлтийн хамт) Жишээ нь: Байгаль орчны нөхцөл байдал ямар байгааг гаргаж ирэх зорилгоор тоо баримт гаргахаар хяналт шинжилгээ хийх, Хүнсний зүйл дэх илүүдэл буюу хорт бодисын талаар мэдээлэл, тоо баримт гаргаж ирэх зорилгоор хүнсний хяналт шинжилгээг хийх, Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн, өртөж болзошгүй хүүхдийг илрүүлэх, холбогдох байгууллагад бодит мэдээлэл судалгаа гаргаж өгөх гэх мэт;
2. Хэрэгжилтийн явцыг ажиглахад. Өөрөөр хэлбэл ажиглаж байгаа хэрэг явдал, үйл явц нь хүссэн байдлаар хэрэгжихгүй буюу тогтоосон тодорхой хэмжээнээс илүүдэх, эсхүл дутуудах тохиолдолд залж чиглүүлэхээр хийдэг.

Харин хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг үнэлэх нь тодорхой хугацаанд нэг удаа хийж гүйцэтгэдэг үйл ажиллагаа юм. ХБНГУ-ын хувьд хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг үнэлэх ажлыг салбарын яам нь эрхлэн гүйцэтгэдэг бөгөөд энэ нь бодлогын хөгжүүлэлт хийх шаардлагатай эсэх, эсхүл өөрчлөх эсэхэд дүгнэлт өгдөг.

Тус улсад хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр нөлөө, үр дагаврын үнэлгээг дараах аргачлалаар хийдэг.

А. Хуулийн үр нөлөөг үнэлэх ажиллагаа

Тодорхойлолт: Хуулийн үр нөлөөг судлах гэж юу вэ?

Хуулийн үр нөлөөг судлах гэдэг нь боловсруулахаар төлөвлөгдөж буй буюу хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа эрх зүйн зохицуулалтын үр нөлөөг үнэлэх ажиллагаа юм.

Хуулийн үр нөлөөг судлах ажиллагаа нь

- Хуулийн төслийн боломжит хувилбарууд болон тэдгээрийн үр дагавар, үр нөлөөг харьцуулан үнэлэх замаар хамгийн боломжит хувилбаруудыг сонгон боловсруулах;
- Хуулийн төслийн заалтуудыг тодорхой шалгуурын (тухайлбал: Үр өгөөж, практикт нийцэж байгаа байдал болон зардлын тооцоо) дагуу шалгах;
- Хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хууль, эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд бий болсон үр өгөөжийг дүгнэх явцад эсвэл тодорхой нэг цаг хугацаанд хийгдэх үнэлгээ (Шалгах үйл ажиллагаа).

Хуулийн үр нөлөөг судлах ажиллагааны 3 хэлбэр:

Хуулийн үр нөлөөг хэзээ судлах вэ?

Хуулийн төсөл боловсруулах үйл ажиллагааны ялгаатай үе шатуудын болон хууль хэрэгжилтийн үйл ажиллагааны хүрээнд хуулийн үр нөлөөг тандан судлах шаардлагын үүднээс дараах 3 хэлбэрүүдээс бүрдэнэ.

1. Хуулийн төслийн хувилбаруудын үр нөлөөг урьдчилан тандан судлах гэдэг нь тухайн харилцааг зохицуулах зохицуулалтын боломжит хувилбаруудыг харьцуулан судалж, үр дагаврыг нь урьдчилан тооцох ажиллагаа юм.
(Зохицуулах санал)

Энэхүү ажиллагааг:

- Тухайн зохицуулалтыг хийх зайлшгүй шаардлага бий эсэхийг тогтоох (бодит байдал дээр зохицуулах зайлшгүй шаардлага бий юу),
- Зохицуулалтын бүхий л боломжит хувилбаруудыг илрүүлж, тэдгээрээс хамгийн магадлал өндөртэй зохицуулалтын үр дагавруудыг нэг бүрчлэн харьцуулж, тэдгээрийн зорилгод нийцэх байдлыг үнэлж, тандан судлах (Ямар үр нөлөө хаана, хэнд, хэзээ бий болохоор байна вэ?),
- Зохицуулалтын хамгийн боломжит хувилбарыг илрүүлэхийн тулд авч хэрэгжүүлдэг.

2. Боловсруулалтын шатанд байгаа хуулийн төслийн үр нөлөөг дагалдан тандан судлах гэдэг нь тухайн харилцааг зохицуулахаар боловсруулж буй хуулийн төслийн үр дагаврыг дагалдаж тооцож, тандан судлах ажиллагаа юм.

Боловсруулалтын шатанд байгаа төслийн үр нөлөөг дагалдан судлах ажиллагааг:

- Хуулийн төслүүдэд тодорхой шалгуур үзүүлэлтийн дагуу дүн шинжилгээ хийх (Жишээ нь: Зорилгод хүрэх байдал, зардал),

- Хуулийн төслүүдийг бүхэлд нь болон хэсэгчлэн бодит байдалд ойртуулан туршиж үзэх,
- Хуулийн төсөл дэх дутагдал, хийдэл, зөрчил болон хүсээгүй үр дагавруудыг (дагалдах үр дагаврууд) илрүүлэх, олж тогтоох,
- Хуулийн төслийн боломжит хувилбарыг тогтоохын тулд тус тус авч хэрэгжүүлдэг.

3. Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг үнэлэх гэдэг нь тухайн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй эрх зүйн зохицуулалтуудыг хойноос /араас/ нь тандан судлах ажиллагаа юм.

Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг үнэлэх ажиллагааг:

- Хэрэгжиж буй эрх зүйн зохицуулалт нь зорилгодоо хүрч байгаа эсэхийг тогтоох
- Бусад үр нөлөө болон үр өгөөж (тухайлбал Зардлын тооцоо, Зардал-үр өгөөжийн-харьцаа, хүлээн зөвшөөрч байгаа байдал, практикт нийцэж байгаа байдал) эсвэл бусад үр дагавруудыг тогтоох
- Мөрдөгдөж буй эрх зүйн зохицуулалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах эсвэл нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай эсэхийг тогтоох

Б.Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг үнэлэх ажиллагааны үндсэн ойлголт

Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль хэрэгжилтийн үр нөлөөг үнэлэх судлах ажиллагаа нь үндсэн 3 үе шатуудаас бүрдэнэ.

- Төлөвлөлтийн үе шат
- Хэрэгжилтийн үе шат
- Үнэлгээний үе шат

1. Төлөвлөлтийн үе шат

1.1 Хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хууль хэрэгжилтийн үр нөлөөг үнэлэх шалтгаан:

Аливаа нэг хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа зохицуулалтын үр өгөөж болон үр нөлөөг үнэлэхэд зайлшгүй

- Нийгмийн бүлгүүдийн зүгээс тодорхой хууль, эрх зүйн зохицуулалтад тодорхой өөрчлөлтүүд зайлшгүй шаардлагатай гэж үзсэн тохиолдолд;
- Улс төрийн бодлого болон захиргааны байгууллагын зүгээс хууль эрх зүйн зохицуулалтыг зайлшгүй шалгах шаардлагатай гэж үзсэн тохиолдолд;
- Шүүх байгууллагын зүгээс эрх зүйн хэм хэмжээнүүдийн тодорхой зохицуулалтуудыг хэрэглэхэд хүндрэлтэй байгаа талаар мэдэгдсэн тохиолдолд;
- Хуулийн тодорхой заалтуудад тодорхой нэг хугацаанд шалгалт (үнэлгээ) хийх талаар хуулинд заасан бол.

1.2 Шалгуур үзүүлэлтийг тодорхойлох:

Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль хэрэгжилтийн үр нөлөөг үнэлэхдээ юуны түрүүнд ямар шалгуур үзүүлэлтийг шалгах шаардлагатайг тогтооно. Төлөвлөгдсөн үнэлгээний хүрээтэй нягт уялдуулан тогтоох хэрэгтэй (1.3 –тай харьцуулахад):

Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль хэрэгжилтийн үр дагавар, үр нөлөө бүрийн хамгийн чухал зохицуулалт нь шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох

- Зорилгод хүрсэн түвшинг тодорхойлох
Асуулт: Хуульд заасан зорилгодоо хүрэхийн тулд хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа зохицуулалтуудын хүрээнд хүрч чадах уу?

Бусад чухал шалгуур үзүүлэлтүүд

- Зардал төсвийн хувьд
- Зардал-Үр өгөөжийн–Харьцаа
- Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал
- Практикт нийцэж байгаа байдал
- Бусад үр дагавар

Үр нөлөөний загварыг тодорхойлох

Хэрэв зорилгод хүрсэн түвшинг үнэлэх гэж буй бол хуулийн ерөнхий зорилго (үндсэн зорилго)- ын зэрэгцээ өөр хэд хэдэн дэд болон дагалдах зорилт бий эсэхийг шалгах хэрэгтэй. Хуулийн зохицуулалтууд нь үр нөлөөний загварын тодорхойлох үндэс нь болдог. Зохицуулалтын зорилго болон түүнд чиглэгдсэн нарийвчилсан арга хэмжээнүүдийн хоорондын уялдааг үр нөлөөний загвараар зохицуулна. Үүнтэй уялдуулан дараах асуудлуудыг томъёолж болно.

- Энэхүү хуулийн үндсэн зорилго юу вэ?
- Ямар дэд болон дагалдах зорилтуудтай вэ?
- Энэ хуулийн зорилгод хүрэхийн тулд ямар нарийвчилсан арга хэмжээнүүдээр дэмжиж болох вэ?

1.3 Үнэлгээний хүрээг тогтоох:

Үнэлгээний хүрээг тогтоохдоо эрх зүйн зохицуулалтуудын аль хэсгийг судлах шаардлагатайг тодорхойлох хэрэгтэй. Энэ нь ямар шалгуур үзүүлэлтүүдийг тогтоохоос шалтгаална.

Хэрэв зорилгод хүрсэн түвшин, практикт нийцэж байгаа байдал болон хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал зэргийг шалгуур үзүүлэлтээр сонгосон бол тодорхой үр өгөөж хүсэн хүлээж байгаа тухайн хуулийн заалтуудаас сонгох шаардлагатай.

1.4 Харьцуулах хэлбэрийг сонгох:

Хуулийн зохицуулалтын үр нөлөө болон зорилгод хүрсэн түвшингээр тухайн зохицуулалтыг бүрэн үнэлэх боломжгүй бөгөөд харьцуулах хэлбэрийг мөн ашиглах боломжтой. Үүний тулд харьцуулах хэлбэрийг тодорхойлох шаардлагатай.

Харьцуулах гэдэг нь Эрх зүйн хэм хэмжээ бодит байдал дээр хэрхэн хэрэгжиж байгааг “харьцуулах мэдээлэл” хооронд нь харьцуулах (Байх ёстой үнэлэмж)

Байх ёстой/ одоо байгаа

Хууль тогтоомжийн хэм хэмжээний хувьд тодорхой байх ёстой хэмжигдэхүүнийг шалгах ёстой гэж заасан тохиолдолд (Жишээ нь: машинаас ялгарч байгаа хорт утаа, онгоцны буудлын дуу чимээний хязгаарлалтын талаар) байх ёстой болон одоо байгаа байдалтай шууд харьцуулалт хийж болно.

Хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжихээс өмнө / хүчин төгөлдөр хэрэгжсэнээс хойш

Хэрэв хуулинд байх ёстой хэм хэмжээг тодорхой заагаагүй тохиолдолд хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжихээс (үйлчлэхээс) өмнөх мэдээлэл хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлснээс хойших байдалтай харьцуулан үзэж болно: (Жишээ нь: Орон сууц бүрт заавал галын дохиоллыг суурилуулахаас өмнө болон суурилуулсны дараагаар орон сууцанд гарсан галын тоог харьцуулах)

Гэхдээ хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжихээс (үйлчлэхээс) өмнө болон хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэнээс хойших олон жилийн мэдээллүүд мэдээллийн санд байгаа тохиолдолд харьцуулж үзэж болно. Үүнд: он цагийн дарааллыг судалгааны цаг хугацааны дагуу хийгдсэн судалгаанууд энэхүү харьцуулалтыг хийхэд тус дөхөм болж өгнө. (Жишээ нь: 2000 оноос эхлэн 2005 он хүртэл хуулийн хэм хэмжээ батлагдах хүртэл жил бүрийн тохиолдлын тоо, түүнчлэн дараа жилүүдийн тоон үзүүлэлтүүдийг харьцуулан авч үзэх)

Ex-post- анализ (хүчин төгөлдөр үйлчилж /хэрэгжиж эхэлснээс хойш)

Хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжихээс өмнө - хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлснээс хойших харьцуулалтын зэрэгцээгээр тухайн хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлснээс хойших (зөвхөн) мэдээллүүдийг харьцуулан судалж болно.

Хэрэв хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс өмнө холбогдох эсвэл тодорхой харьцуулалт хийх мэдээллүүд байхгүй тохиолдолд энэхүү харьцуулалтыг хийнэ.

Шалгах арга хэрэгслийн хувьд он цагийн дарааллыг судалгааны цаг хугацаатай харьцуулж болно. (Мэдээллийн сан болон хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлснээс хойших 1,2,3 дахь жилийн өөрчлөлтүүдийг харьцуулах)

Ижил төстэй хэм хэмжээг судлах

Хуулийн хэрэгжилтийг шалгах явцад нэмэгдэн орсон өөрчлөлтүүдийг холбогдох мэдээлэл болон агуулгын хувьд ижил төстэй боловч өөр хүрээнд хэрэгжиж байгаа хуулийн хэм хэмжээний өөрчлөлтүүдийг хооронд нь харьцуулж болно.

Жишээ нь: А болон Б хотуудад нийтэд нь “Хурдны хязгаар 30” гэж тогтоож өгснөөр зам тээврийн осол хэр хэмжээгээр өссөн/багассан талаар.

Ямар харьцуулах хэлбэр тохиромжтой эсэх, эсвэл хэд хэдэн харьцуулах хэлбэрүүдийг өөр хооронд нь уялдуулах шаардлагатай эсэхийг тохиолдол бүр дээр шалгах, тогтоох хэрэгтэй.

1.5 Шалгуур үзүүлэлтүүдийг томьёолох:

Дээр дурдсан шалгуур үзүүлэлтүүдийг (1.2 дагуу) хэрэгжүүлэхийн өмнө эдгээр шалгуур үзүүлэлтүүдийг томьёолох шаардлагатай.

Томьёолох гэдэг нь шалгуур үзүүлэлт бүрт (Жишээ нь: Зорилгод хүрэх түвшин) тодорхой таамаглал өөрөөр хэлбэл тодорхой нэг асуултыг дэвшүүлэх шаардлагатай.

Жишээ нь:

- Хурдны хязгаар 30 гэж нэмэлт өөрчлөлт оруулснаар зам тээврийн осол багасна/ буурна.
- Ажлын цагийг уян хатан тодорхойлж өгснөөр хөдөлмөр эрхлэх эмэгтэйчүүдийн тоо нэмэгдсэн.

Энэхүү таамаглалууд нь цаашид бодит нөхцөл дээр хэр нийцэж байгааг шалгах шаардлагатай.

1.6 Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох:

Одоо шаардлагатай байгаа мэдээллүүдийг ямар аргаар хэрхэн боловсруулахыг тодорхойлох шаардлагатай. Санал болгох төрөл бүрийн аргууд байна.

Тухайн бэлэн байгаа материалуудыг дүгнэх

- Судлаачдын зөвлөмж болон бэлэн байгаа мэргэжлийн ном, сэтгүүлүүдийг судлан дүгнэх
- Байгаа статистикийн мэдээнүүдийг судлан дүгнэх
- Шинжлэх ухааны судалгаануудыг судлан дүгнэх

Холбогдох байгууллагуудаас бичгээр судалгаа болон тайлан авах

Хуулийн хэрэгжилт эсвэл чиг үүргийн биелэлттэй холбоотой асуулгыг холбогдох байгууллагуудаас бичгээр авах нь мэдээлэл цуглуулах чухал арга хэрэгсэл юм.

Нарийвчилсан санал асуулгын тусламжтайгаар тодорхой тоо баримтууд (тоон үзүүлэлт) мөн холбогдох хуулийн хүрээнд үр нөлөө, практикт нийцэж байгаа байдал, хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал болон бусад шалгуур үзүүлэлтүүдийн хэрхэн биелэгдэж байгаа талаар тодорхой үнэлэлтийг (чанарын үзүүлэлт) мэдэх боломжтой.

Эсвэл холбогдох байгууллагуудаас тогтсон тайланг тогтмол (Жишээ нь: хагас жил, бүтэн жилийн), тодорхой мэдээллийн хүрээнд бэлтгэн ирүүлж байхаар зохицуулж болно. Иймэрхүү тогтсон тайланг бэлтгэхийн тулд хамгийн түрүүнд ЯМАР мэдээллийг, ЯАЖ, ХЭЗЭЭ мөн түүнчлэн ХЭНЭЭС авахыг тодорхойлох шаардлагатай.

Шинжээчдийн үүлзалт, хэлэлцүүлэг

Мэргэжилтэн, хариуцагч байгууллагуудын төлөөлөл болон бусад үүрэг хүлээгчдийг оролцуулсан Workshop-ийн гол зорилго нь өмнө нь эсвэл санал асуулгаар хүлээн авсан мэдээлэл, таамаглалуудыг тайлбарлуулан баталгаажуулахад оршино.

Иймэрхүү Workshop-ийн гол зорилго нь тухайн хуулийн хэм хэмжээг баталгаажуулах эсвэл тухайн хэм хэмжээний сул талыг буюу практикт хэрэглэх хэрэглээг тодорхойлсноор тухайн зохицуулалтын боломжит хувилбарыг боловсруулахад чиглэгдэнэ.

2. Хэрэгжилтийн үе шат

Энэ үе шатанд мэдээллийг 1.6 тодорхойлсны дагуу боловсруулна.

3. Үнэлгээний үе шат

Цуглуулсан мэдээллүүдийг дүгнэх ба үр дүнг харьцуулах хэлбэр бүрийн (1.4-ийг харна уу) дагуу үр дүнг үнэлнэ.

Ерөнхий асуудлуудыг томъёолбол:

- Хуулийн дагуу төлөвлөгдсөн зорилгодоо хүрч чадсан уу,
- Зардлын тооцоо (хэнд ?) болон зардал-үр өгөөжийн харьцаа эерэг гарсан уу,
- Зохицуулалтуудыг хүлээн зөвшөөрдөг үү,
- Зохицуулалтууд практикт нийцэж байна уу,
- Бусад үр дагаврыг хүлээн зөвшөөрөх уу,

Энэ аргачлал болон үнэлгээний үр дүнг баримтжуулна.

Үр дүнд нэмэлт өөрчлөлт оруулах, эсвэл тухайн хэм хэмжээг хүчингүй болгох тухай саналыг боловсруулж болно. Түүнчлэн тухайн хэм хэмжээг шалгаж үзээд өөрчлөх шаардлагагүй хэвээр нь байлгах саналыг өгч болно.

/Übersicht zur retrospektiven Gesetzesfolgenabschätzung - аргачлалыг герман хэл дээр судалдааны хавсралтаар оруулав./

2.2.ШВЕЙЦАРЫН ХОЛБООНЫ УЛСЫН ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТЭД ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ АРГАЧЛАЛ

Швейцарын парламентын Тамгын газрын Үнэлгээний алба нь Парламентын Хяналтын хорооны эрхлэх асуудлын хүрээнд бие даасан үнэлгээ хийх эрхтэй бөгөөд бодлогын баримт бичгийн үнэлгээг хийхдээ дараах арга зүйг ашигладаг.

Үнэлгээ хийх шалтгаан, хамрах хүрээг тогтоох:

Үнэлгээ хийх шалтгаан: Үнэлгээ хийх шалтгаан нь төлөвлөлтийн үе шатны суурь хүчин зүйл бөгөөд гол төлөв тухайн хууль, эсхүл түүний бүлэг, зүйл, заалтын болохгүй байгаа болон болж байгаа талыг гаргаж ирэхэд оршдог. Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуулийн хэрэгжилтийн үр дагавар, үр нөлөөнд үнэлгээ хийхэд тодорхой шалтгаан байх ёстой бөгөөд тус хууль нь тухайн харилцааг зохицуулж чадаж буй эсэх, түүний нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэхийн тулд үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлсон байна.

Үнэлгээ хийх шалтгаан нь бодит байдал дээр нэгэнт үүссэн, илэрхий байхаас гадна, нуугдмал буюу нэмэлт тодруулга хийх, мэдээлэл цуглуулах замаар тогтоогдохоор байж болно.

Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох: Хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг судлах явцад агуулгын хувьд чухал ач холбогдолтой, нөлөөлөл үзүүлэх хамгийн гол зохицуулалтыг тодорхойлоход чиглэгдэнэ. Үнэлгээний хүрээг тогтоохдоо үнэлгээ хийх ажлын төлөвлөлт, зохион байгуулалт, хүний нөөц, цаг хугацаа, гарах зардлыг заавал харгалзан үзэх хэрэгтэй. Хуулийг бүхэлд нь үнэлэх ажиллагааны зардал хэт өндөр гардаг учир тухайн хуулийн зорилго, үнэлгээний шалгуурт хамгийн ихээр нөлөөлж болох хуулийн зохицуулалтыг зөв сонгох шаардлагатай.

Үнэлгээний асуулт, шалгуур үзүүлэлт боловсруулах:

Үнэлгээний асуулт боловсруулах: Үнэлгээ хийх шалтгаан, хамрах хүрээнээс шалтгаалан үнэлгээний асуулт нь үнэлгээний зорилгод чиглэгдсэн байх ёстой. Үнэлгээний асуулт нь дараах шалгуурыг хангасан байна. Үүнд:

- *Чиглэгдсэн байх.* Жишээ нь үнэлгээний судлагдахуун ямар асуудалд чиглэгдэж байгаа нь тодорхой байх;
- *Нээлттэй, тодорхой бүтэцтэй байх.* Асуулт нь ямарваа нэгэн тодорхой зүйлийг нотлох (тухайлбал тийм/гүйг гэсэн хариулт) бус, асуудлын цар хүрээ, хэлбэр зэргийг тодорхойлоход дэмжлэг үзүүлэх;
- *Бодит байдалд нийцсэн байх,* тухайлбал үнэлгээний үр дүнгээс тодорхой нөхцөл байдал үүсэх боломжийг хангах (судалгааг хэрэгжүүлэх явцад);
- *Тодорхой байх.* Асуулт нь тодорхой, ойлгомжтой, ямарваа нэгэн бүрхэг, хоёрдмол утгатай нэр томъёогүй байх (шаардлагатай бол тодотгол хийх);
- *Мэдлэгт тулгуурлан хариулах боломжтой байх.* Мэдээ мэдээллийг ашиглан асуултад хариулах боломжтой, хөндсөн асуудлууд нь ойлгомжтой байх;
- Боломжит нөөц болон үнэлгээний цагийн хуваарьт *нийцсэн байх;*
- Үнэлгээний үр дүнг ашиглах хүмүүсийн сонирхолд нийцсэн мэдээ мэдээллийг хуримтлуулах боломжтой байх.

Үнэлгээний асуулт боловсруулахдаа дараах төрлийн асуулт байдгийг анхаарах хэрэгтэй. Үүнд:

- *Тайлбар асуулт* нь судалгааны судлагдахуунд үнэлгээ өгөх бус, харин ямарваа нэгэн тайлбар, тодотгол авах зорилготой.
- *Үнэлгээний асуулт* нь өнөөгийн байдлыг хүлээгдэж буй нөхцөл байдалтай харьцуулсан байна.
- *Ерөнхий асуултууд* нь тодорхой үр нөлөөг тогтооход дэмжлэг үзүүлнэ.

Асуултууд нь үнэлгээний зорилготой нийцэж байгаа эсэхийг үнэлгээний явцад тогтмол шалгаж байх нь зүйтэй.

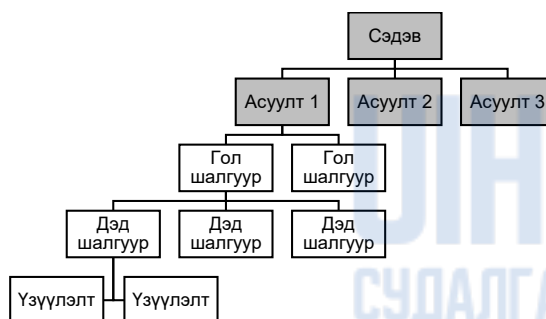
Хүснэгт 2. Асуултын хувилбарууд

	Бодлого боловсруулах	Хэрэгжилт	Үр нөлөө
Үйл явцад хэрхэн дүгнэлт хийх вэ?			
Бодлогын удирдлагад хэрхэн дүгнэлт хийх вэ?			
Бүсүүдийн хооронд ялгаа байгаа юу (жишээ болгох)? Ялгаа байгаа бол үүнийг харгалзан тусгай бодлого хэрэгжүүлэх, арга хэмжээ авсан эсэх?			
Оролцогч талууд, тэдний үүрэг, үйл ажиллагаа, мэдлэг туршлагын дүгнэлт			
Харьцуулалт: харьцуулах боломжтой нэгжүүдийн удирдлагын зарчим? Төрийн захиргааны үйл ажиллагааны хэрэгжилтийг хувийн хэвшлийн салбартай хэрхэн харьцуулах вэ?			
Үйл ажиллагааг хэрхэн хэрэгжүүлдэг вэ?			
Нормативын болон үзэл баримтлалын үндэс нь бодлогын зөв зохистой хэрэгжилтийг хангаж байгаа эсэх?			
Үйл явц, ажиллагааны зөв зохистой байдлыг хэрхэн дүгнэх вэ?			
Зорилт ямар хэмжээнд биелэгдсэн, янз бүрийн хэмжээнд биелэгдсэн бол шалтгааныг тодруулах.			
Бодлогын нөлөөлөлд хэрхэн дүгнэлт хийх вэ?			
Төр засаг, төрийн болон орон нутгийн захиргааны үйл ажиллагааны тэргүүлэх чиглэл, цар хүрээ			

Үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох:

Системчилсэн дүгнэлт хийхийн тулд тодорхой шалгуурыг тогтоох шаардлагатай. Үнэлгээний судлагдахуунд дүгнэлт хийх шалгуурыг сонгохдоо эхлээд үнэлгээний асуултуудыг үндэс болгох нь зохимжтой. Үнэлгээ хийхэд шалгуурын нэг түвшин хангалтгүй байдаг тул янз бүрийн түвшний шалгуурын зааг ялгааг тогтоох шаардлагатай. Шалгуурын нийтлэг гурван түвшин байдаг. Үүнд:

Зураг 1. Гол, дэд шалгуур, үзүүлэлтийг зургаар үзүүлбэл:

Гол шалгуур: Гол шалгуурыг үнэлгээний асуултуудад шууд үндэслэн тогтоож болно. Үнэлгээний төгсгөлд гол шалгуурын түвшинд эцэслэсэн дүгнэлтийг гаргах учир гол шалгуурын тоог хязгаарлах (үнэлгээний асуулт тус бүрт нэгээс хоёр байхаар) нь зүйтэй. Гол шалгуурыг дэд шалгуурт задална.

Дэд шалгуур: Бодит байдлын дүгнэлтийн гол түвшин нь дэд шалгуурын түвшин юм. Дэд шалгуур нь дүгнэлтийн нэн чухал чиглэлүүдэд төвлөрч, асуудлын үр дүнд нөлөөлнө. Цар хүрээнээс хамааран дэд шалгуур нь шууд хэмжигдэх, эсвэл үзүүлэлтээр задлах шаардлагатай байдаг.

Үзүүлэлт: Хэрэв дэд шалгуур нь дотроо хэмжигдэх боломжтой, эсвэл олон эх сурвалжийн мэдээ мэдээллийг хамарсан хэд хэдэн дэд чиглэлтэй бол дэд шалгуурыг үзүүлэлтээр задлан тодруулах нь хамгийн зохимжтой. Олон чиглэлгүй дэд шалгуурыг үзүүлэлтээр задлах шаардлагагүй, зарим зүйл тодорхой бус байхыг хүлээн зөвшөөрч болно.

Шалгуур үзүүлэлтүүд нь дараах зүйлсийг агуулсан байх ёстой.

- Тоон мэдээ баримт;
- Чанарын мэдээ баримт;
- Цаг хугацаатай холбоотой мэдээ баримт.

Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох: Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох гэдэг нь тогтоосон шалгуур үзүүлэлт бүрээр тодорхой таамаглалыг дэвшүүлэх, эсхүл асуулт тавихыг хэлнэ. Таамаглал дэвшүүлэх, асуулт тавихдаа аль болох товч, тодорхой томьёолж байх нь зүйтэй бөгөөд энэ нь цаашид мэдээлэл цуглуулах, үнэлж дүгнэхэд хялбар байна.

Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох буюу тодорхойлоход нэг утгатай, хэмжихүйц ухагдахууныг хэрэглэх бөгөөд тэдгээрийг шалгах боломжтой байх ёстой.

Судалгааны хэлбэр, арга зүй:

Тодорхой нэг асуудлын судалгаа: Хэрэв нэг асуудлыг дагнан нарийвчилсан дүн шинжилгээ хийвэл тодорхой нэг асуудлын талаарх судалгаа байх бөгөөд бусад асуудалтай холбоогүй учир түүнд харьцуулалт хийдэггүй, түүнчлэн зөвхөн тухайн асуудалтай холбоотой дүгнэлт гаргадаг тул судалгааны үр дүнгээс ерөнхий үнэлгээ, санал гаргах зорилгогүй болно.

Харьцуулсан судалгаа: Харьцуулсан судалгаа нь олон асуудлыг харьцуулах зарчимд суурилсан ба үнэлгээний гол зорилго нь ерөнхий хандлагыг тогтооход оршино. Хандлагыг тогтоох дараах арга хэлбэрүүд байж болно. Үүнд:

- Бүлэг хоорондын дүн шинжилгээ: хэд хэдэн асуудлыг цаг хугацааны тухайн нэг үед харьцуулах;
- Хугацааны дүн шинжилгээ: нэг болон хэд хэдэн асуудлыг цаг хугацааны янз бүрийн үед харьцуулах;
- Хяналтын бүлгийн судалгаа: асуудлын агуулгыг адил төстэй нэг болон олон асуудалтай харьцуулах, ингэхдээ зөвхөн нэг тусгагдахуунаар ялгагдаж байхыг харгалзах;
- Асуудлын харьцуулсан судалгаа: бүхэл бүлэг асуудалд бүлэг хоорондын, эсвэл хугацааны дүн шинжилгээ хийж дүгнэлт гарган, асуудал хоорондын адил төстэй болон ялгаатай шинж байдлыг тодорхойлно.

Мэдээлэл цуглуулах арга: Үнэлгээ хийхдээ ямар мэдээлэл, судалгааг хэнээс, хэрхэн, ямар аргаар, хэзээ авахаа оновчтой тодорхойлно. Үүнийг зөв тодорхойлж чадвал санхүү, боловсон хүчин, цаг хугацааг хэмнэх ач холбогдолтой.

Судалгааны арга аргачлал нь мэдээ мэдээллийг цуглуулах, үнэлэх процедурыг тогтооно. Процедур нь чанарын болон тоон үзүүлэлтээр ялгагдах ба нийгмийн бодит байдлын судалгааны аргачлалтай уялдаатай байна. Доор дурдсан аргачлал нь чанарын болон тоон үзүүлэлтийг хамаарна.

Баримт бичгийн дүн шинжилгээ: Холбогдох баримт бичгийг нарийвчлан судлах нь үнэлгээний судлагдахуун, түүний судалгааны агуулга чиглэлийг ойлгоход тустай. Баримт бичгийн дүн шинжилгээ нь зөвхөн агуулгын талаар мэдээлэл олоход бус, ямарваа нэгэн тусгай шалгуурын талаар мэдээлэл хуримтлуулах, бодит мэдээ мэдээлэл цуглуулахад нэн чухал бөгөөд үйл явцыг тодорхойлоход дэмжлэг үзүүлнэ.

Баримт бичигт - удирдамж, үзэл баримтлал, стратегийн баримт бичиг, хуулийн заалтууд, тэмдэглэл, сонины өгүүлэл, шинжлэх ухааны хэвлэл, урьд нь хийсэн үнэлгээ зэрэг багтана.

Ярилцлага: Чиглүүлсэн (эсвэл хагас зохион байгуулалттай) ярилцлагыг ихэвчлэн нээлттэй харилцан ярилцлага хэлбэрээр явуулдаг ба түүний зорилго нь адил төстэй асуултаар харьцуулах боломжтой хариулт авахад бус, харин ярилцлагад оролцогсдын судлагдахууны талаарх санал бодлыг сонсоход оршино. Ярилцлагыг нээлттэй явуулах, оролцогчдод санал бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, хариултыг ямарваа нэгэн байдлаар хязгаарлах, тулгахгүй байх нь зорилтод хүрэх гол үндэс болно. Ярилцлагыг ихэвчлэн бичлэгээр баримтжуулна.

Судалгаа: Хагас зохион байгуулалттай ярилцлагыг бодвол судалгаа нь стандартчилагдсан арга бөгөөд бүх оролцогчдод зөвхөн нэг асуулт тавина. Судалгааг биечлэн, утсаар, бичгээр, цахимаар явуулах нь чухал биш. Судалгааг илүү үр дүнтэй, найдвартай хийх янз бүрийн журмыг гаргасан.

Хоёрдогч мэдээ мэдээллийн дүн шинжилгээ: Байгаа мэдээ мэдээлэл, тухайлбал албан ёсны статистикийн мэдээлэл, эсхүл өмнөх судалгааны явцад цуглуулсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх. Гэвч ихэвчлэн байгаа мэдээ мэдээлэл нь тухайн судалгаа хийхэд тохиромжгүй байдаг учир шинэ судалгаа хийх шаардлагатай тулгардаг.

Ажиглалт: Шинжлэх ухааны ажиглалтыг стандартчилсан, баталгаажуулсан байдлаар үйлддэг ба ажиглалтаас чанарын болон тоон мэдээ мэдээлэл гаргадаг. Чанарын ажиглалт хийхэд тодотголын арга хэлбэрийг ашиглах шаардлагатай.

Бүлгийн хэлэлцүүлэг: Бүлгийн хэлэлцүүлгийн зорилго нь хувь хүмүүсийн санал бодол, туршлагыг хуримтлуулах бус, нөхцөл байдлаас хамааран эдгээр санал бодол хэрхэн бүрэлдсэнийг тогтооход оршино. Ингэснээр ерөнхий хандлага, таамаглалыг тодорхойлох боломжтой.

Цуглуулсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх:

Ашигласан арга хэлбэрээс хамааран судалгааны мэдээ мэдээллийг янз бүрээр боловсруулдаг (тухайлбал ярилцлагын бичлэг хийх, судалгааны хариултыг томъёолох) ба үүний дараа цуглуулсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж, ерөнхий байдлыг тодорхойлно. Түүнчлэн чанарын мэдээллийн агуулгад дүн шинжилгээ хийж, чанарын мэдээллийг тоон мэдээлэлд шилжүүлж болно. Тоон мэдээлэлд шилжүүлсэн мэдээ мэдээллийг цаашид дүн шинжилгээ болон судлагдахууныг тайлбарлах, дүгнэхэд ашиглах боломжтой. Харилцан хамаарал болон эргэн харьцуулах дүн шинжилгээг ашигласнаар тоон мэдээ мэдээлэл нь уялдаа холбоо, шалтгааныг тодорхойлох боломжийг олгоно.

Үнэлгээ нь асуудалд чиглэгдсэн арга хэлбэр, олон төрлийн асуулт, хариулт шаарддаг учир янз бүрийн аргачлалын хослолыг ашигладаг. Үүнд холимог болон гурвалсан аргачлалыг ашиглаж болно.

- Холимог аргачлал: тодорхой нэг асуудлын судалгаанд янз бүрийн аргачлалыг ашиглах;
- Гурвалсан аргачлал: тодорхой нэг асуултад хариулт авахад хэд хэдэн өөр аргачлал ашиглах.

Тайланг хэрхэн боловсруулах, тайлангийн загвар: Үнэлгээний чанартай сайн тайлан нь уншихад хялбар, мөн мэргэшлийн үг хэллэг агуулаагүй байвал зохино. Хүснэгт, график болон бусад зураг дүрс нь гол үр дүнг ойлгомжтой, энгийн байдлаар онцлон харуулдаг. Хүн бүр уг тайланг бүхэлд нь сонирхохгүй тул, товч “хураангуй” байх шаардлагатай.

Үнэлгээний тайлан нь үнэлгээний үйл явцын гол гарц бүтээгдэхүүн бөгөөд үүнд дараах элементүүд агуулдаг. Үүнд:

- Тайлангийн гарчиг бүхий нүүр хуудас
- Ерөнхий хураангуй
- Гарчиг

- Танилцуулга бүлэг:
 - Үнэлгээ хийлгэж буй төсөл/ хөтөлбөр/ хуулийн тухай тайлбар
 - Зорилгын тодорхойлолт, хамрах хүрээ, үнэлгээний хязгаарлагдмал талууд
 - Үнэлгээний гол асуултууд
- Үнэлгээний аргачлал, арга зүй, мэдээллийн эх сурвалжууд
- Үр дүнгүүд (үнэлгээний асуултуудын бүтцийг дагах)
- Үр дүнгүүд ба тэдгээрийн хөрвүүлэг тайлбар (дүгнэлтэд тоймлох боломжтой)
- Дүгнэлт
- Зөвлөмжүүд
- Товчилсон үгсийн жагсаалт, ярилцлага хийсэн хүмүүсийн нэрсийн жагсаалт, үнэлж судалсан баримт бичгүүд.
- Хавсралтууд: тодорхой арга аргачлалын тухай дэлгэрэнгүй мэдээллийг хавсралтад тусгах

Үнэлгээний тайланд оновчтой төгс хэмжээ гэж байхгүй боловч, сайн үнэлгээний тайлан нь чухал мэдээллийг хэт нуршилгүйгээр гол асуудлуудаа хэрхэн товч тодорхой, ойлгомжтой илэрхийлэхээс хамаарна.

Хоёр, тав, хорин-тав (2:5:25)-ын зарчим: Тайланг боловсруулахдаа үнэлгээний үр дүнгүүдийн логик уялдааг харгалзан дараах зарчмыг баримтлан боловсруулна. Үүнд:

- Тайлангийн ерөнхий хураангуй хэсэг - 2 хуудас;
- Танилцуулга, нөхцөл байдал, гол асуултууд, арга зүйн хэсэг - 5 хуудас;
- Үр дүн ба дүгнэлт хэсэг - 25 хуудас.

2.3.ЕВРОПЫН ХОЛБООНЫ ОРНУУДЫН ПАРЛАМЕНТААС ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТЭД ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ НИЙТЛЭГ АРГАЧЛАЛ¹⁵⁶

Европын Холбооны орнуудын парламентаас хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх парламентын ажлын албаныханд зориулсан нийтлэг аргачлалыг судалгааны энэхүү хэсэгт бүхэлд нь авч үзлээ. Энэ аргачлалын дагуу хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээг дараах 4 үе шатаар 18 алхмын дагуу гүйцэтгэдэг байна.

1.Урьдчилан төлөвлөлтийн үе шат

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх ажлыг төлөвлөхөөс өмнө хэд хэдэн асуудлыг тодруулах шаардлагатай байдаг. Үүнд:

- Хуулийн хэрэгжилтийг хянан шалгахад заавал биелүүлж, мөрдөх зохицуулалтыг хууль батлахаас өмнө тодорхойлоход анхаарах;
- Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх шалтгаан, нөхцөлийг тогтоох;
- Хүний нөөцийг бүрдүүлэх;
- Бусад санхүүгийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэх.

Алхам 1. Хуулийн хэрэгжилтийг хянан шалгахад заавал биелүүлж, мөрдөх зохицуулалтыг хууль батлахаас өмнө тодорхойлоход анхаарах:

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээг бэхжүүлэх хамгийн үр дүнтэй механизм бол хуулийг парламентаар батлахаас өмнө тухайн хуулийн хэрэгжилтийг хянан шалгахад заавал биелүүлж, мөрдөх шаардлагыг тодорхойлсон байх явдал юм. Энэхүү заавал биелүүлэх шаардлагыг тодорхойлох хэд хэдэн арга байдаг. Үүнд:

1. Хуулийн төслийг батлах явцад тухайн хуулийн хэрэгжилтийг хэзээ, ямар хүрээнд хянан үзэх тухай амлалтыг Засгийн газрын сайд нараас авч болно;

¹⁵⁶ POST-LEGISLATIVE SCRUTINY GUIDE FOR PARLIAMENTS https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2018/07/WFD_Manual-on-Post-Legislative-Scrutiny.pdf?fbclid=IwAR37-pesPGWx9pofQiGMVsVfVbyMZ9G1yVLPa0m4IqRJwvke4lw6-S2MZl0

2. Парламентаас хуулийн хэрэгжилтийг хянан шалгах зорилгоор тухайн хуульд хянан шалгах заалтыг тусган батлах. Хянан шалгах заалт нь хуулийн хэрэгжилтийн үйл явц эсхүл тухайн хуулийн зарим хэсгийг тодорхой хугацааны дараа хянан үзэх тухай зохицуулалт байдаг. Мөн хянан шалгах заалтыг ерөнхий байдлаар хуульд тусгах эсхүл хянан шалгах тодорхой заалт, түүний цаг хугацаа, хэн гүйцэтгэх тухай заалтыг тодорхой тусгаж болно.
3. Хууль батлахдаа sunset clause буюу тодорхой хугацааны дараа үйлчлэл нь дуусах нөхцөлтэй заалтыг тусгаж болно. Энэхүү заалтын давуу тал нь тухайн хуулийн үйлчлэл нь тодорхой хугацааны дараа дуусах эсхүл тухайн хууль болон заалтыг шууд хүчингүй болгох боломжийг олгодог.

Хууль батлахдаа хянан шалгах заалт эсхүл тодорхой хугацааны дараа үйлчлэл нь дуусах нөхцөлтэй заалтыг тусгах нь ихэнх тохиолдолд улс төрийн тохироог илэрхийлдэг ч парламентаас батлагдаж буй хуулийн хэрэгжилтийг заавал хянан үзэхийн тулд хуулийг хэлэлцэн батлах болон нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа дээрх арга хэлбэрүүдээс сонгох боломжтой юм.

Алхам 2. Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх шалтгаан, нөхцөлийг тогтоох:

Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш тухайн хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх тохиромжтой цаг хугацааг зөв тогтоох нь чухал юм. Парламент хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх тохиромжтой хугацааг тогтоохдоо тухайн хуулийн хэрэгжилтэд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг харгалзан үзэх нь зүйтэй юм.

Мөн Засгийн газар аль хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх хэрэгцээ, шаардлага байгааг тогтооход гол үүрэгтэй оролцдог ч парламент дахь салбар Хороо, Хяналтын хороо болон парламентын ажлын алба нь хууль болон хуулийн тодорхой заалтад хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх шийдвэрийг гаргаж болно.

Түүнчлэн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх хуулийг сонгохдоо иргэд, байгууллагын өргөдөл, мэдээлэл, тухайн хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр гарсан мэдээ, мэдээлэл, мөн шүүхийн шүүгч тухайн хуулийг эргэн харах шаардлагатай байгаа тухай байр сууриа илэрхийлсэн байдал зэргийг харгалзан үзэх нь зүйтэй юм.

Тухайн улсын улс төрийн тогтолцоо болон парламентын бүтэц, зохион байгуулалтаас шалтгаалан ямар тохиолдолд хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх шалтгаан, нөхцөлийг тогтоосон жагсаалтыг Парламентын дарга болон Хорооны шийдвэрээр, эсхүл Хорооны ажлын албаны дагаж мөрдөх баримт бичиг болгон баталж болно.

Алхам 3. Хүний нөөцийг бүрдүүлэх:

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхэд шаардагдах санхүү болон хүний нөөцийг бүрдүүлэх янз бүрийн арга хэлбэрүүд байдаг. Тухайлбал, Парламентын ажлын албанд тухайн хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх үүргийг өгч болдог. Хэрэв Хяналтын хороо байгуулагдсан бол тухайн хорооны ажлын алба үнэлгээний ажлыг хариуцдаг.

Зарим тохиолдолд хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх чиг үүрэгтэй Парламентын ажлын албаны тусдаа нэгж байдаг бөгөөд энэ тохиолдолд Хороодын ажлын албатай нягт холбоотой ажиллах нь чухал байдаг. Хэрэв парламентаас хяналт шинжилгээ, үнэлгээг бие даасан хөндлөнгийн судалгааны байгууллага болон шинжээчдээр гүйцэтгүүлэхээр шийдвэрлэсэн бол Парламентын ажлын алба нь шаардлагатай тохиолдолд зөвлөгөө өгөхөөс өөрөөр тухайн үнэлгээ хийх үйл ажиллагаанд оролцохгүй.

Дээрх арга хэлбэрүүд нь тухайн парламентын соёл, дэгийн хууль, Хороодын чадавх, сонирхол, хүний нөөцийн туршлага, хүрэлцээнээс шалтгаалдаг. Мөн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх хүний нөөцийг аль ч хэлбэрээр бүдүүлснээс үл харгалзан хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх бүхий л ажлыг хариуцан гүйцэтгэж тайлан болон зөвлөмжийг боловсруулах нийтлэг үүргийг хүлээдэг.

Үнэлгээ хийх багийн бүрэлдэхүүн нь судалгааны болон харилцааны ур чадвартай байх, өөр өөр салбараар мэргэшсэн, мөн аль болох олон ур чадвар эзэмшсэн байх нь чанартай үнэлгээний баг бүрдүүлэхэд нөлөөлдөг. Мөн үнэлгээний багийн гишүүдийн ур чадвар, туршлагаас шалтгаалан үнэлгээний ажлыг хуваарилах нь үр дүнтэй байдаг.

Алхам 4. Бусад санхүүгийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэх:

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх ажлыг үр дүнтэй болгоход нэмэлт санхүүжилт шаардлагатай байдаг. Тухайлбал, парламентаас нийтийн сонсгол зохион байгуулах, орон нутагт ажиллах, хөндлөнгийн шинжээчдийг оролцуулах, бусад мэдээлэл цуглуулах зэрэгт нэмэлт санхүүжилт зайлшгүй шаардлагатай байдаг.

Парламентаас хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх ажлыг эхлүүлэхээс өмнө тухайн үнэлгээг хэдэн үе шаттай, ямар хэлбэрээр, хэдий хугацаанд хичнээн төсөвт өртгөөр гүйцэтгэх вэ гэсэн боломжит нөөцөд үндэслэн үнэлгээний төсвийн төлөвлөгөөг зөвшилцөн тохиролцох нь оновчтой байдаг бөгөөд энэ нь үнэлгээний үр дүнд нөлөөлдөг. Төсвийн төлөвлөгөөг боловсруулахдаа хүний нөөц, орон нутагт ажиллах зардал, уулзалт, зөвлөгөөн зохион байгуулах зардал, гэрчүүдийн зардал, харилцаа холбооны зардал зэргийг тусгадаг.

Мөн Хороо эсхүл үнэлгээний баг нь үнэлгээ хийх хүний нөөц болон материаллаг нөөцөд тулгуурлан хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө батлах ёстой байдаг. Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг боловсруулахдаа тухайн хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой төрийн байгууллагын судалгааны тайлан, статистик мэдээ, олон улсын байгууллагуудаас гаргасан судалгааны тайлан, эрдэмтэн судлаач, судалгааны төвүүдийн гаргасан санал асуулга зэрэг материалыг үндэслэн тухайн хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой аль хэсэгт анхаарал хандуулах вэ гэдгээ шийдвэрлэхэд ач холбогдолтой юм.

Үйл ажиллагааны төлөвлөгөө болон төсвийг батлахдаа өндөр өртөгтэй зөвлөх үйлчилгээ, томоохон хэмжээний санал асуулга, судалгаа, орон нутагт ажиллах зардал зэргийг сайн судалсны үндсэн дээр боловсруулах нь зүйтэй байдаг. Учир нь өндөр өртөгтэй эдгээр ажлуудаас болж үнэлгээний зардал нэмэгдэх, үнэлгээний ажил удаашрах эрсдэлтэй байдаг.

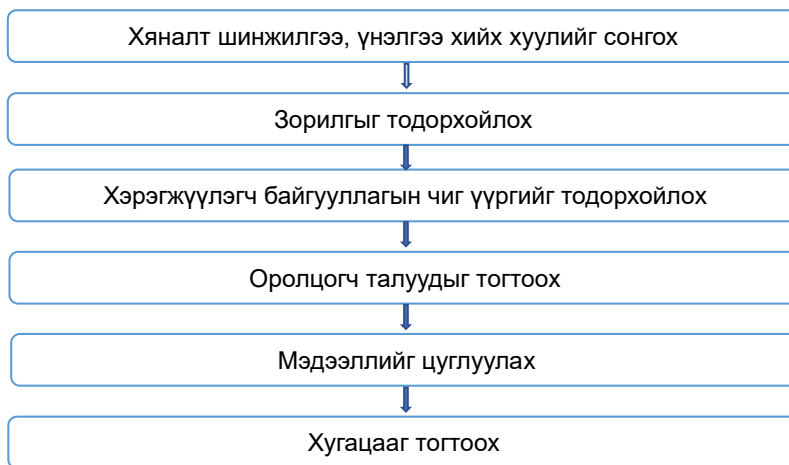
Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхдээ гаднаас санхүүжилт авч болдог. Тухайлбал, олон талт хөгжлийн банкууд, хөгжлийн хамтын ажиллагааны агентлагууд, төрийн бус байгууллагууд, буяны сангууд эсхүл хувийн хэвшлийн компаниуд, судалгааны байгууллагуудаас санхүүжилт авч болдог. Гэхдээ Парламент үнэлгээний санхүүжилтийг бүхэлд нь хариуцах нь хамгийн тохиромжтой хувилбар байдаг.

2.Төлөвлөлтийн үе шат

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх ажлыг төлөвлөхдөө дараах асуудлуудыг авч үздэг. Үүнд:

- Хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх хуулийг сонгох;
- Хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхтэй холбогдуулан нийтийн сонсгол явуулах зорилгыг тодорхойлох;
- Хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын үүргийг тодорхойлж, хяналт тавих;
- Оролцогч талуудыг тодорхойлох;
- Суурь мэдээлэл болон шаардлагатай мэдээллийг цуглуулах;
- Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх хугацааг тогтоох.

Зураг 2. Төлөөлөлтийн үе шат

Алхам 5. Хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх хуулийг сонгох:

Зарчмын хувьд бүх хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийж болох боловч тийм нөөц боломж болон хэрэгцээ шаардлага байдаггүй. Практикт хуулийг сонгохдоо тухайн хуулийн цар хүрээ, нарийн төвөгтэй байдал, хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхэд шаардагдах цаг хугацаа, гарах зардал, үүссэн хүндрэл бэрхшээлтэй асуудлууд, стратегийн болон бодлогын зорилт, хуулийг хэрэгжүүлэх явцад шинэ эрсдэл, аюул заналхийлэл үүссэн байдал гэх зэрэг хэд хэдэн шалгуур үзүүлэлтэд үндэслэн сонгодог.

Ихэвчлэн хууль батлагдсанаас хойш дор хаяж гурван жилийн дараа хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх ажлыг эхлүүлэхийг зөвлөдөг бөгөөд тухайн хууль нь хангалттай хэмжээний үр нөлөөг бий болгосон үед л хяналт шинжилгээ, үнэлгээний ажлыг эхлүүлэх хэрэгтэй. Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх ажлын хүрээг тодорхойлохдоо:

- Хуульд бүхэлд нь;
- Хуулийн тодорхой хэсэг, заалтад;
- Тодорхой асуудлыг зохицуулсан холбогдох хуулиудын хэсэг, заалтад;
- Хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарсан дүрэм, журам.

Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний хүрээг тодорхойлохдоо УИХ, Засгийн газрын тэргүүлэх чиглэл, стратегийн зорилго, зорилт, үнэлгээний зардал болон нарийн төвөгтэй байдал, хууль, эрх зүй, улс төр, нийгэм эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө зэргээс хамаарна. Ер нь иргэд, хүн ам, бизнест (улс төр, эдийн засаг, нийгмийн) нөлөөллийг бий болгож буй хуулийн бүх зүйл заалтыг үнэлж дүгнэх ёстой.

Хууль эрх зүй, улс төр, нийгэм, эдийн засгийн үр дагавар нь хуримтлагдаж, хэд хэдэн хууль эсхүл дагалдан гарсан хуулийг нэгэн зэрэг хэрэгжүүлсний үр дүнд бий болдог гэдгийг анхаарах нь чухал юм. Тиймээс хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх хуулиудыг сонгохдоо хуулийн хуримтлагдсан үр дүнг анхаарч үзэх хэрэгтэй. Тухайлбал, зарим тохиолдолд Эрүүгийн хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхгүйгээр үнэлэх боломжгүй байх гэх мэт.

Ажлын алба нь хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх “project outline”-ыг бэлтгэх бөгөөд уг тоймд нөхцөл байдлын дүн шинжилгээ, хяналт шинжилгээ үнэлгээ хийх хуулийн санал, хамрах хүрээ болон зорилго зэргийг багтаасан 3-5 хуудас товч мэдээлэл байна. Саналыг холбогдох хорооны даргатай зөвшилцөж, эцэслэн баталдаг.

Алхам 6. Хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхтэй холбогдуулан нийтийн сонсгол явуулах зорилгыг тодорхойлох:

Зарчмын хувьд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь батлагдсан хууль болон түүний үр нөлөөг аль алиныг нь хянах асуудлыг авч үздэг. Өргөн утгаараа хуулийн үр нөлөө, уг хуулийн бодлогын зорилго биелсэн эсэх, хэр үр дүнтэй байгааг судална.

Тиймээс хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхдээ дараах асуудлуудыг юун түрүүнд шалгах ёстой. Үүнд:

- хуулийн үр нөлөө (эрх зүй, улс төр, нийгэм, эдийн засагт гэх мэт);
- анхдагч болон дагалдан гарсан хуулийг үр ашигтайгаар хэрэгжүүлж байгаа эсэх;
- хуулийн зорилгыг хангасан эсэх;
- хүлээгдэж буй үр дүн, зардал, үр ашгийг зөв тооцсон эсэх;
- урьдчилан тооцоолоогүй үр дагавар гарсан эсэх (эдийн засгийн, нийгмийн гэх мэт);
- хэрэгжүүлэх явцад хүндрэл бэрхшээл гарсан эсэх;
- оролцогч талууд болон ашиг хүртэгчид сайн мэддэг эсэх;
- шүүхэд гомдол гарч байгаа эсэх;
- жөндөрийн тэгш бус байдалд нөлөөлсөн эсэх;
- хэрэгцээ шаардлага хэвээр байгаа эсэх.

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх ажлын хүрээнд нийтийн сонсгол зохион байгуулах нь ашигтай юу, энэ тохиолдолд нийтийн сонсголын зорилгыг сайтар тодорхойлох шаардлагатай болдог. Нийтийн сонсгол зохион байгуулахын тулд нийтийн сонсголыг хийхэд зарцуулах цаг хугацаа, хүн хүч, нөөц боломжоо эхний ээлжинд тодорхойлох шаардлагатай.

Нийтийн сонсголын зорилго нь хуулийн хэрэгжилтийн талаар холбогдох мэргэжилтэн, оролцогч талууд, олон нийтийн төлөөллөөс мэдээлэл, санал, зөвлөмж авах зорилготой байж болно. Өөрөөр хэлбэл хуулийн хэрэгжилтэд хийж буй хяналт шинжилгээний талаар олон нийтэд мэдээлэх, олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилготой. Иймээс Хороо нь хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээний хүрээнд нийтийн сонсгол зохион байгуулах үндсэн зорилгоо тодорхойлох ёстой. Нийтийн сонсголын зорилгыг тодорхой болгосноор Хороо олон нийтийн хүлээлтийг илүү үр дүнтэйгээр удирдах боломжтой юм.

Нийтийн сонсголын зорилго нь тодорхой хуулийн хэрэгжилтийн талаар мэдээлэл, санал, зөвлөмж авах зорилготой бол нийтийн сонсгол явуулахыг санал болгож буй парламентын гишүүд ямар мэдээлэл авахыг хүсч байгаагаа, ямар хэлбэрээр нээлттэй сонсгол хийх талаар тодорхой тайлбар өгөх ёстой. Энэ нь мэдээллийг олж авах ашигтай механизм юм.

Алхам 7. Хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын үүргийг тодорхойлж, хяналт тавих:

“Бид сайн хуультай ч хэрэгжилт нь муу байна” гэж хэлэх тохиолдол олонтаа байдаг нь хоорондоо зөрчилдөж байгаа бөгөөд өөрөө үр дүнтэй хэрэгжих боломжгүй хууль байдаг.

Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний нэг чухал алхам бол хэрэгжүүлэгч байгууллагын тухай хуулийн заалтуудыг үнэлэх асуудал юм. Хэрэгжүүлэгч байгууллага ерөнхийдөө хуулийг хэрэгжүүлэх, зохицуулах, маргааныг шийдвэрлэх, албан тушаалтнуудын хуулийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд хяналт тавих гэсэн асуудлуудыг хариуцдаг.

Хэрэгжүүлэгч байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг, гүйцэтгэлийг үнэлэхдээ тусдаа шалгуур бүхий шалгах хуудсыг ашиглан үнэлж, хяналт шинжилгээ, үнэлгээг хийлгэж буй хороонд танилцуулах боломжтой байдаг.

Алхам 8. Оролцогч талуудыг тодорхойлох:

Оролцогч талуудад тухайн хуулийн харилцаанд оролцож байгаа талууд өөрөөр хэлбэл нөлөөлөлд өртсөн болон хуулийн хэрэгжилтийн талаар мэдээлэл өгөх боломжтой бүх хүмүүс байж болно. Энэ хүрээнд дараах асуудлуудыг үнэлж болно. Үүнд:

- Нийгмийн ямар бүлгүүд өртөж байна вэ?
- Эдгээр бүлгүүд хэр том вэ?
- Бүлэг тус бүрт ямар үр нөлөөг үзүүлж байна вэ?
- Хэр чухал нөлөө үзүүлж байна вэ?
- Эдгээр нөлөөлөл ямар хугацаанд үргэлжлэх вэ?

Оролцогч талуудад хуулийн хэрэгжилтийн талаар санал өгөх боломжтой мэргэжилтэн, шинжээч, эрдэмтэн судлаачид, мэргэжлийн хүмүүс, оролцогч талуудын төлөөлөл болон мэргэжлийн байгууллага, хувь хүмүүс, хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх ажилд хувь нэмрээ оруулах боломжтой аливаа этгээд багтаж болно. Хороо оролцогч талуудын оруулах хувь нэмрийг нягталж сонгох бөгөөд оролцогч талуудын жагсаалтыг баталдаг байна. Мөн гэрчүүдийн жагсаалтыг бусад намуудын төлөөлөлтэй зөвшилцсөний үндсэн дээр хорооны дарга батална. Мөн сонгол, хэлэлцүүлэгт оролцогч талууд, гэрчүүдийг сонгохдоо цөөнхийн бүлгийн саналыг тусгах нь чухал юм. Гэрчүүдийг сонгохдоо жендэрийн байдлыг анхаарч, эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийг аль болох тэнцвэртэй байлгах нь үзэл бодлоо илэрхийлэх, гарах дүгнэлтэд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлдэг талтай. Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх явцад жендэрийн тэгш байдлыг ханган ажиллах нь чухал.

Алхам 9. Суурь мэдээлэл болон шаардлагатай мэдээллийг цуглуулах:

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхэд анхдагч болон хоёрдогч мэдээллийг ашигладаг. Найдвартай, баталгаатай тохиолдолд хоёрдогч мэдээллийг ашиглах нь шинээр мэдээлэл цуглуулахаас цаг хугацаа бага шаарддаг.

Мөн мэдээлэл цуглуулах нь цаг хугацаа их шаарддаг тул хоёрдогч эх сурвалжийг бүрэн ашиглаж дууссаны дараа анхдагч мэдээлэл цуглуулахыг зөвлөдөг байна. Чанарын мэдээллийг дараах эх сурвалжийн хүрээнд ашиглаж болно. Үүнд:

- Статистик мэдээ
- Судалгааны тайлан
- Санал асуулгын дүн
- төрийн байгууллагуудаас нийтэлсэн албан ёсны тайлан;
- нутгийн захиргааны байгууллагын тайлан
- ТББ-ын тайлан
- Иргэний нийгмийн байгууллагын тайлан
- ОУ-ын байгууллагуудын илтгэл, тайлан, судалгаа, дүгнэлт.

Парламент дараах байдлаар мэдээллийг цуглуулах бүрэн боломжтой юм. Жишээ нь:

- оролцогч талуудтай хийсэн ярилцлага;
- фокус бүлэг эсвэл семинар;
- ажиглалт;
- зохион байгуулсан хэлэлцүүлэг, зөвлөгөөн;
- тоон судалгаа гэх мэт.

Алхам 10. Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх хугацааг тогтоох:

Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний үргэлжлэх хугацаа нь үнэлгээний хэмжээ, хамрах хүрээ, нарийн төвөгтэй байдал, ажлын төлөвлөгөө, нөөц боломж, шинжээчдийн чанар зэрэг хэд хэдэн хүчин зүйлээс хамаарч янз бүр байх бөгөөд тохиромжтой хугацаа 3-6 сар байна.

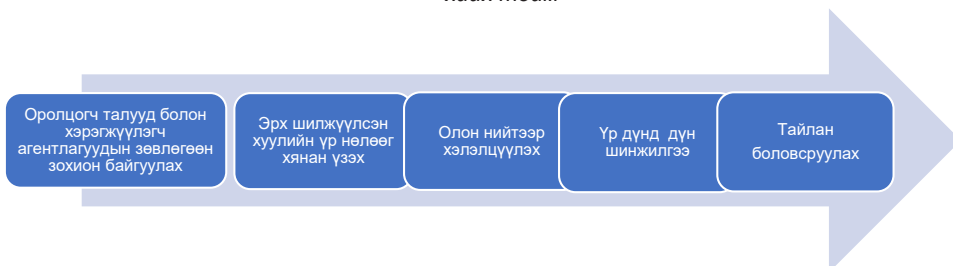
3.Хэрэгжүүлэх үе шат

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх ажлыг хэрэгжүүлэхэд дараах асуудлыг авч үздэг. Үүнд:

- Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх оролцогч талуудын зөвлөгөөн;
- Эрх шилжүүлсэн хуулийн үр нөлөөг хянах олон нийтийн хэлэлцүүлэг зохион байгуулах;

- Хуулийн хэрэгжилтэд хийсэн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний үр дүнд дүн шинжилгээ хийх;
- Тайлан боловсруулах.

Зураг 3. Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх тойм

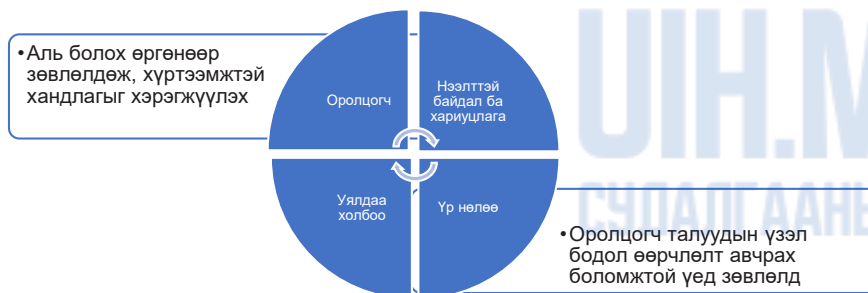
Алхам 11. Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх оролцогч талуудын зөвлөгөөн:

Оролцогч талуудтай зөвлөлдөх нь хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх үе шатны гол хэсэг юм. Зөвлөгөөн нь парламентын гишүүдэд хуулийн хэрэгжилтийн болон Засгийн газрын ажлыг сайжруулахад шаардлагатай арга хэмжээг тодорхойлоход тусалдаг. Мөн оролцогч талуудын зөвлөгөөнөөр тухайн хууль болон холбогдох бодлогод олон нийтийн зүгээс үзүүлэх дэмжлэг ямар байгаа талаар парламентын гишүүд болон парламентад мэдээлэл өгдөг.

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхдээ сонирхогч талууд болон хэрэгжүүлэгч агентлагуудтай зөвлөлдөх, мэдээлэл цуглуулах олон арга зам байдаг. Тухайлбал, нийтийн сонсгол, аман мэдүүлэг, уулзалт зохион байгуулах болон бичгэн нотлох баримт цуглуулах гэх мэт аргууд байдаг. Парламент эдгээр арга хэлбэрээс аль нэгийг эсхүл хослуулан хэрэглэж болно.

Олон нийтийн сонсгол нь оролцогч талуудтай зөвлөлдөх нэг хэлбэр бөгөөд гэр бүлийн хүчирхийлэл, хүүхэд, гэрлэлт зэрэг онцгой, эмзэг асуудлыг судлахдаа парламентын алба болон парламентын гишүүд, гэрч, сонирхогч талуудын нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, тэдний нэр төрийг хамгаалахад анхаарах ёстой. Оролцогч талуудтай харилцах харилцааг дөрвөн ерөнхий зарчмаар зохицуулдаг.

Зураг 4. Оролцогч талуудын зөвлөгөөний ерөнхий зарчим, стандарт

Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний оролцогч талуудын хэлэлцүүлгийн үр дүн нь түүнд оролцож буй хүмүүсийн оролцоо, оруулсан хувь нэмрээс ихээхэн шалтгаална. Олон нийтийн хэлэлцүүлэгт ирсэн хүмүүс Хорооны гишүүдэд урьдчилан бичгээр нотлох баримт өгөх шаардлагатай байдаг ч зайлшгүй нөхцөлд (гамшгийн үе болон хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчдын саналыг авах) өөр арга хэмжээ авах боломжтой.

Уулзалтын үеэр тухайн хүн мэдэгдэл хийж, түүний бичгээр ирүүлсэн нотлох баримтын талаар товч танилцуулга хийдэг. Дараа нь тухайн хүн өөр гэрч мэдүүлэг өгөхөөс өмнө хорооны гишүүдийн тавьсан асуултад хариулна. Хэлэлцүүлгийн өмнө мэдүүлгийн хэлбэр болон дарааллыг Хороо шийдвэрлэнэ.

Эрдэмтэн судлаачид, боловсролын байгууллага, аж үйлдвэр, төрийн бус байгууллага болон бусад иргэдийн мэдүүлгийн дарааллыг тогтоохдоо мэдээллийг логиктой, тууштай, дэвшилтэт байдлаар шийдвэрлэнэ. Жишээлбэл, Хороо нэг хүн нөгөө хүний мэдүүлгийг эсэргүүцэж, дэмжиж болохоор дарааллыг тогтоож болно. Яамны ажилтнуудад болон оролцогчдод урьдчилан урилга илгээдэг. Шаардлагатай бол урилгыг 5 хоногийн өмнө илгээх ёстой.

Бичгэн нотлох баримт: Бичгэн нотлох баримтыг 10 хоногийн өмнө ирүүлэх ёстой бөгөөд энэ нь тухайн хүн мэдүүлэг өгөхөөс өмнө Хорооны бүх гишүүд баримт бичгийг шалгаж, уншиж танилцах боломжийг олгодог. Хороо мэдүүлэг өгөх хүнийг урихдаа бичгээр мэдүүлэг өгөх эсэхийг тодруулдаг. Бичгэн нотлох баримтыг ямар форматаар авах ёстой талаар тухайлсан дүрэм байдаггүй. Бичгэн нотлох баримт нь дараах зүйлийг агуулсан байх ёстой. Үүнд:

- мэдүүлэг өгөх хүний нэр болон байгууллагын нэр, хаяг;
- тухайн хүн, байгууллагын тухай товч танилцуулга, мэргэжлийн чиглэлийг тусгасан байх;
- дүгнэлт гаргах болон хариу арга хэмжээ авах боломжтой мэдээлэл байх.

Бичгэн нотлох баримт нь Засгийн газраас авах арга хэмжээний талаарх зөвлөмжийг тусгасан байвал илүү ач холбогдолтой байдаг. Хэрэв бичгэн нотлох баримт нь маш товч бол түүнийг захидал хэлбэрээр илгээж болох боловч бусад тохиолдолд нотлох баримт хэлбэрээр байх нь ашигтай байдаг. Хэрэв тухайн бичиг нь маш урт бол гол санааг агуулсан нэг хуудас хураангуй, шаардлагатай бол агуулгын хүснэгттэй байх ёстой.

Бичгэн нотлох баримтаас гадна оролцогч нь өөрт хэрэгтэй гэж үзсэн нэмэлт мэдээллийг авчрах ёстой. Тухайлбал: Байгууллагын талаарх ерөнхий мэдээлэл, хэлэлцэж буй сэдвийн талаарх мэдээллийн бусад эх сурвалж, тэдний тавьж буй илтгэлүүдийн хуулбар гэх мэт. Боломжтой бол тухайн мэдээллийг урьдчилан ирүүлэх эсхүл Хорооны нарийн бичгийн даргад хуулбарыг өгнө. Хэрэв оролцогч цахим танилцуулга хийх бол Хорооноос шаардлагатай техникийн нөхцөлийг хангаж, урилгад танилцуулга хийх боломжтой тоног төхөөрөмжийг талаар дэлгэрэнгүй бичиж илгээнэ.

Аман нотлох баримт: Гэрчийн нэр, тэдгээрийн ажил мэргэжлийн талаар товч танилцуулах бөгөөд цаг хэмнэхийн тулд гэрч мэдүүлгээ бүхэлд нь унших шаардлагагүй байдаг. Нээлтийн мэдэгдлийн ердийн үргэлжлэх хугацаа таваас арван минут байна. Зарим тохиолдолд дарга үргэлжлэх хугацааг хязгаарлаж болно. Шаардлагатай бол энэ хугацааг сунгаж болно. Хорооноос амаар мэдүүлэг авах хугацаа хязгаарлагдмал тул бүх гэрч, тэр дундаа Хорооноос амаар мэдүүлэг өгөхийг урьсан хүмүүсийг ч бичгээр мэдүүлэг өгөхийг зөвлөдөг байна.

Гэрчээс асуулт асуух: Асуулт, хариултын цаг нь гэрч үгээ хэлж дууссаны дараа эхэлнэ. Хорооны гишүүд энэ цагийг ашиглан Хорооны үйл ажиллагаа, шийдвэрийг дэмжих асуулт асууж, нэмэлт мэдээлэл авдаг.

Хорооны гишүүд гэрч бүрээс асуулт асуух боломжтой байх ёстой. Асуултын дарааллыг парламентад суудалтай намаас хамаарч эсвэл даргын үзэмжээр тогтоож болно. Зарим улс оронд уг хэлэлцүүлгийг зохион байгуулах хорооны гишүүн биш боловч энэ асуудлыг сонирхож буй эсвэл эрх бүхий парламентын гишүүнийг гэрчээс асуулт асуухыг зөвшөөрдөг.

Хорооноос тавьсан асуултад хариулахын тулд ямар нэгэн судалгаа хийх, мэдээлэл цуглуулах шаардлагатай үед хороод гэрчүүдэд урьдчилан мэдэгдэнэ. Хэрэв тухайн хүнд асуултад хариулах мэдээлэл байхгүй бол дараа нь бичгээр ирүүлэхийг хүсч болно.

Алхам 12. Эрх шилжүүлсэн хуулийн үр нөлөөг хянах:

Парламентаас баталсан хуулиар гүйцэтгэх эрх мэдлийн сайдад хуулийг хэрэгжүүлэх хүрээнд холбогдох дүрэм, журам батлан гаргах эрхийг олгодог. Хуулийг хэрэгжүүлэх хүрээнд батлагдсан дүрэм, журмыг олон нийтэд сайн сурталчилдаггүйгээс гадна тэдгээр дүрэм, журмын хэрэгжилтэд парламентын зүгээс тавих хяналт сул байдаг.

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх нь хууль болон холбогдох дүрэм, журамд зохицуулсан асуудлуудын хоорондын нийцэл, улмаар хууль санаачлагчдын тодорхойлсон асуудал болон шийдвэрлээгүй үлдээсэн асуудлуудын хооронд зөв тэнцвэр байгаа эсэхэд дүгнэлт хийдэг.

Иймд хуулийг хэрэгжүүлэх хүрээнд батлагдсан дүрэм, журмуудын хэрэгжилтэд хийх хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь:

- Тухайн хуульд холбогдох дүрэм, журам гаргахыг заасан эсэх;
- Холбогдох дүрэм, журам нь хууль зүйн зарчимд хэр нийцэж байгаа вэ гэсэн хоёр асуудлыг анхаарч үзэх хэрэгтэй.

Алхам 13. Олон нийтийн хэлэлцүүлэг зохион байгуулах:

Хууль болон олон нийтийн сонирхлыг татсан асуудлаар олон нийтийг хамарсан өргөн хүрээтэй хэлэлцүүлэг хийж болно.

Хэвлэл, мэдээллийн байгууллагуудыг урих: Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх оролцогч талуудын зөвлөлдөх уулзалтыг зарим тохиолдолд тодорхой шалтгааны улмаас олон нийтэд хаалттай эсхүл хязгаарлагдмал хүрээнд зохион байгуулж болно. Жишээ нь, үндэсний аюулгүй байдал болон хувь хүний нууцад нөлөөлж болзошгүй тохиолдолд хаалттай хийнэ. Хороо нь хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг урихаас гадна бүрэн хэмжээний мэдээллийн кампанит ажил зохион байгуулах шийдвэр

Парламентын цахим хуудсан дахь хэлэлцүүлэг: Парламентын хороо нь олон нийтийн сонсголын хүрээнд интернэт сүлжээг янз бүрийн аргаар ашигладаг. Үүнд:

- Интернэт нь уулзалтад оролцох хүсэлтэй хүмүүсийг бүртгэх үр дүнтэй хэрэгсэл болдог;
- Түүнчлэн парламентын гишүүд, хорооны даргаар дамжуулан олон нийтийн зүгээс гэрчүүдэд тавих асуудлыг твиттер, цахим шуудангаар санал болгох боломжтой;
- Парламент нь вэб сайт ашиглан хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийсэн тайланг нийтлэх, мөн хяналт шалгалтын явцын талаар мэдээлэх боломжтой.

Алхам 14. Хуулийн хэрэгжилтэд хийсэн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний үр дүнд дүн шинжилгээ хийх:

Дүгнэлт гаргахын тулд хорооны ажлын алба мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж, юу ажиллаж байна, юу нь болохгүй байна вэ гэх мэт өргөн асуудлуудыг тавих ёстой. Өөрчлөлтийг бий болгох албан болон албан бус эрх мэдэл хэнд байдаг вэ? Өөрчлөлтийг бий болгох эсвэл урьдчилан сэргийлэхийн тулд хэн хэнтэй хамтран ажиллаж чадах вэ? Эдгээр асуудлууд нь сэдвийн ерөнхий дүн шинжилгээ хийхэд ашиглаж болно.

Хорооны ажлын алба нь мэдээллийн бүтцэд үндэслэн асуудлын шалтгааныг тайлбарлах SWOT шинжилгээ (Давуу, Сул тал, Боломж, Аюул занал) хийж болно.

Мөн Хорооны ажлын алба нь тухайн хуулийн хэрэгжилийг хангахад чиглэсэн яаралтай шийдвэрлэх асуудал, хуулийн хэрэгжилтийг хангах боломжит нөхцөл, хэрэгжүүлэх боломжгүй нөхцөл, түүнчлэн тухайн дүгнэлт, зөвлөмжийг Засгийн газрын аль түвшинд хүргэхээр зорьж буйгаас шалтгаалан дүгнэлт, зөвлөмжөө боловсруулах нь зүйтэй юм.

Алхам 15. Тайлан боловсруулах:

Тайланд үндсэн мэдээллийн хураангуйгаас гадна парламентын гишүүд, гэрчүүдийн хооронд зохион байгуулсан хэлэлцүүлгийн танилцуулга, дүгнэлт, зөвлөмж зэргийг багтаана.

Дүгнэлт, зөвлөмжийг агуулсан хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийсэн тайлангийн эцсийн хувилбарыг Хороо бэлтгэнэ. Хороо тайланд дараах баримт бичгийг хавсаргана. Хавсаргах баримт бичигт гэрчийн бичгээр өгсөн мэдүүлэг, судалгааны дүгнэлт, уулзалтад оролцох боломжгүй хүмүүсийн бичгэн мэдүүлэг, хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх явцад Хорооны гишүүдийн асуусан асуултад хариулсан хариулт зэргийг багтааж болно.

4. Үнэлгээний тайланг хэлэлцэх, үр дүнг үнэлэх үе шат

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийж дууссаны дараах үе шатанд дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлдэг. Үүнд:

- Тайланг олон нийтийн хүртээл болгох;
- Хуулийн хэрэгжилтэд хийсэн хяналт шинжилгээ, үнэлгээнд үндэслэн бодлогын мөрөөр авч хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа;
- Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний үйл ажиллагаа, үр дүнг үнэлэх.

Алхам 16. Тайланг олон нийтийн хүртээл болгох:

Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийсэн тайланг олон нийтэд хүргэх бөгөөд тайланг парламентын цахим хаягт байршуулах, Хорооны санаачлагаар хэвлэн нийтлэх боломжтой. Мөн тодорхой тохиолдолд олон нийтийн анхаарлыг татах зорилгоор хэвлэлийн бага хурал зарлаж болно.

Хэрэв хяналт шинжилгээ, үнэлгээний тайлангийн хамт зарим бичмэл нотлох баримтыг нийтлэх бол энэ талаар гэрчид мэдэгдэн, Хорооноос зөвшөөрөл авч нийтэлнэ. Түүнчлэн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний тайлангийн хуулбарыг яам, агентлагууд, сонирхлын бүлгүүд, иргэний нийгмийн байгууллагууд, төрийн бус байгууллагууд, мэргэшсэн сэтгүүлчид, олон улсын байгууллага болон хэлэлцэж буй сэдэвтэй хамаарал бүхий бусад байгууллагуудад хүргүүлж болно. Энэ нь олон нийтийг мэдээллээр хангахаас гадна парламентын үйл ажиллагааг сурталчлах ач холбогдолтой юм.

Мөн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний тайлан болон дүгнэлтийн талаар товч мэдээлэл бэлтгэн парламентын цахим хуудас болон хэвлэл, мэдээллийн байгууллагуудад хүргүүлнэ.

Алхам 17. Хуулийн хэрэгжилтэд хийсэн хяналт шинжилгээ, үнэлгээнд үндэслэн бодлогын мөрөөр авч хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа:

Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний тайланг олон нийтийн хүртээл болгосноор үнэлгээний ажил дуусахгүй бөгөөд үнэлгээний ажлын дараах хяналтын механизм чухал юм. Үнэлгээний ажлын дараах хяналтын механизмд дараах арга хэрэгслүүд орно. Үүнд:

- Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний тайлан болон зөвлөмжтэй холбогдуулан Засгийн газраас хариу мэдээлэл авах;
- Парламентын нэгдсэн хуралдааны үеэр парламентын дарга болон гишүүд үнэлгээний үр дүнг ашиглах;
- Үнэлгээний тайланг парламентын нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцэх;
- Үнэлгээний тайланг бүхэлд нь хэлэлцэхгүйгээр тухайн тайлангаас санал нэгдэж байгаа болон санал зөрөлдөж байгаа хэсэг, эсхүл зөвхөн тайланд тусгагдсан үнэлгээний зөвлөмжийг нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцэх.

Алхам 18. Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний үйл ажиллагаа, үр дүнг үнэлэх:

Хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх үйл ажиллагаа дууссаны дараа Хороо нь тухайн үнэлгээний үйл ажиллагаа болон үр дүнг үнэлэх шаардлагатай байдаг. Гэхдээ үнэлгээ хийснээс хойш 9-12

сарын дараа энэхүү үйл ажиллагааг явуулах нь тохиромжтой юм. Энэхүү үйл ажиллагааны хүрээнд Хороо нь үнэлгээний тайланд үндэслэн гаргасан зөвлөмжийн дагуу ямар ахиц дэвшил гарсан бэ гэдгийг хянан үзэх бөгөөд үүний үндсэн дээр тухайн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай санаачлага гаргаж болно. Мөн үнэлгээ хийх үйл ажиллагаа нь цаг хугацаа, хүний нөөц, санхүүгийн нөөц болон хамаарал бүхий талуудын оролцоо хангагдсан эсэхийг авч үздэг. Түүнчлэн парламентаас хэрэгжүүлж буй хуулийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх эрх зүйн орчин болон процессын тогтолцоонд үнэлгээ хийнэ.

2.4.ТӨСӨЛ, ХӨТӨЛБӨРИЙН ХЭРЭГЖИЛТЭД ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ ОЛОН УЛСЫН НИЙТЛЭГ АРГАЧЛАЛ

/Ази-Номхон далайн эдийн засаг, нийгмийн комиссын туршлага/¹⁵⁷

Энэхүү аргачлал нь хяналт шинжилгээ, үнэлгээний системийн шинэчлэлийг 2009 онд хийж анхны баримт бичгийг бэлтгэснээс хойш нэвтрүүлсэн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний шинэ нийтлэг журам, аргачлал юм. НҮБ-ын бодлого, хөтөлбөр, төслийн хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхэд ашиглах энэхүү баримт бичигт тусгагдсан ҮНЭЛГЭЭНИЙ БОДЛОГО буюу үнэлгээ хийхэд ашиглагддаг арга, аргачлалын талаар энэ хэсэгт судаллаа.

Үнэлгээний төрөл: Үнэлгээний үйл явцыг хэн удирдаж байгаагаас хамааран гадаад болон дотоод үнэлгээ гэж хоёр үндсэн ангилалд хувааж авч үздэг.

Гадаад үнэлгээг ихэвчлэн засаглалын түвшинд хяналт тавих, шийдвэр гаргахад дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор ашиглаж байгаа бол дотоод үнэлгээг ESCAP-ээс удирдаж, хөндлөнгийн мэргэжлийн үнэлгээчид гүйцэтгэдэг байна. Дотоод үнэлгээг дотор нь Засгийн газар хоорондын, сэдэвчилсэн, дэд хөтөлбөр, төслийн гэж ангилдаг байна.

Үнэлгээний удирдамж: Үнэлгээний удирдамж нь үнэлгээг гүйцэтгэх үе шатны ажилбаруудыг нарийвчлан тайлбарладаг. Үнэлгээг бэлтгэх, гүйцэтгэх, үр дүнг ашиглах гэсэн гурван үе шаттайгаар хийдэг.

Хүснэгт 3. Үнэлгээний үйл явцын үе шатууд

Бэлтгэх	Гүйцэтгэх	Үр дүнг ашиглах
<ul style="list-style-type: none"> • Үнэлгээ хийх чадварыг үнэлэх; • Оролцогчдын дүн шинжилгээ хийх; • Зорилго болон гол асуултыг тодорхойлох; • Шалгуур үзүүлэлтийг сонгох; • Аргачлалыг загварчлах; • Зөвлөх бүлэг байгуулах; • Үнэлгээний багийг сонгох; • Ажлын удирдамж бэлтгэх. 	<ul style="list-style-type: none"> • Үнэлгээний ажлын төлөвлөгөө хийх; • Багийн танилцуулга бэлтгэх; • Баримт бичиг цуглуулах; • Эхлэлийн тайланг бэлтгэх; • Мэдээлэл цуглуулах; • Тайлангийн төслийн чанарын шалгалт хийх. 	<ul style="list-style-type: none"> • Урьдчилсан дүгнэлтийг танилцуулах; • Удирдлагын хариу арга хэмжээ болон дараагийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг бэлтгэх; • Дүгнэлтийг тараах; • Хэрэгжилтийг хянах.

Үнэлгээнд бэлтгэх: Бүх хөтөлбөр, төслүүдийг эхнээс нь сайн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх боломжийг бүрдүүлэхээр нарийвчлан төлөвлөх шаардлагатай байдаг. Үнэлгээний менежерүүд үнэлгээнд хөндлөнгийн оролцоог хангах, хөндлөнгийн оролцоо нь тодорхой зорилготой байх, баталгаат мэдээллийг цуглуулах, жендэр болон хүний эрхийг голчлох, үнэлгээний явцад ямар нэгэн хүчин зүйл саад учруулахгүй байх зэрэг үнэлгээний анхан шатны алхмыг хангасан байна.

¹⁵⁷ Ази, номхон далайн эдийн засаг, нийгмийн комиссын /цаашид ESCAP гэх/ хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний аргачлал - ESCAP Monitoring and Evaluation Policy and Guidelines 2017

Үнэлгээний зорилго нь шийдвэр гаргахад найдвартай, баталгаатай, хэрэгцээт мэдээллээр цаг алдалгүй хангаж үндэслэлтэй зөв шийдвэр гаргахад дэмжлэг үзүүлэхэд чиглэгдэнэ.

Оролцогч талуудын дүн шинжилгээ хийх: Үнэлгээний менежерүүд хариуцлага, үнэлгээний үр ашгийг дээшлүүлэхийн тулд оролцогч талуудын дүн шинжилгээг хийх ёстой. Үнэлгээнд оролцох оролцогч талуудыг сонгох нь үнэлгээний зорилгоос хамаарна.

Хүснэгт 4. Оролцогч талуудын матриц

Хөдлөнгийн зорилтот бүлэг	Үнэлгээний хэрэглэгч
Анхан шатны <ul style="list-style-type: none"> Засгийн газрын түнш Иргэний нийгмийн байгууллага Засгийн газрын бус байгууллага Академи 	Анхан шатны <ul style="list-style-type: none"> ESCAP удирдлага, ажилтнууд Засгийн газрын түнш
Хоёрдогч <ul style="list-style-type: none"> Төрийн албан хаагч Салбарын мэргэжилтнүүд 	Хоёрдогч <ul style="list-style-type: none"> Хамтран ажилладаг хандивлагчид Хамтран ажилладаг ТББ-ууд НҮБ-ын бусад байгууллага Бусад ТББ Академи болон үнэлгээний мэргэжилтнүүд

Зорилго тодорхойлох: Үнэлгээ хийгдэж буй шалтгаан, зорилтот хэрэглэгчид, ашиглах зорилго – үнэлгээний загвар болон хийгдэх үйл ажиллагааг тодорхойлж, эцэст нь үнэлгээний үр ашгийг тодорхойлох гэсэн үйл ажиллагаа байна.

Үнэлгээний зорилгыг тодорхойлох гэдэг нь дараах асуултад хариулахад чиглэгдэнэ. Үүнд:

- Үнэлгээг яагаад хийх болов? Үнэлгээ хийхэд юу нөлөөлөв? Үнэлгээ хийх тодорхой шалтгаан байгаа эсэх?
- Хэнд зориулж үнэлгээ хийж байна вэ? Хандивлагчдад зориулсан уу? Гишүүн орнуудад зориулагдсан уу?, эсхүл ESCAP удирдлага, ажилтнуудад зориулагдсан уу?
- Үр дүнг яаж ашиглах вэ? Үр дүн нь танин мэдэх, хариуцлага тооцох эсвэл шийдвэр гаргахад зориулагдсан уу?

Үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт болон асуулт сонгох: Төслийн зорилго, хүрсэн үр дүнг үнэлэх стандарт шалгуур үзүүлэлт болох үр дүнтэй байх, хамааралтай байх, үр ашигтай байдал, тогтвортой байдал, жөндөр, хүний эрхийг голчлон авч үзэж байна. Үнэлгээний зорилго болон шалгуур үзүүлэлтийг тогтоосны дараа үнэлгээний менежер гол асуултуудыг боловсруулж болно.

Үнэлгээнд хамаарал бүхий шалгууруудыг ашиглахдаа үнэлгээний ажлын удирдамжид аль нь нэн тэргүүнд тавигдах вэ гэдгийг тодорхойлох ёстой. Шаардлагатай бол нэмэлт шалгуур үзүүлэлтүүдийг оруулж болох бөгөөд шалгуур үзүүлэлт тус бүрийн дор үнэлгээний асуултуудыг оруулна. Нарийн уялдаатай асуултуудыг боловсруулснаар нь цуглуулсан бүх мэдээлэл, өгөгдөл зорилгыг бүрэн хангах боломжийг бий болгодог.

Асуултууд нь үнэлгээний сэдэв, зорилгод тохирсон байх шаардлагатайгаас гадна үнэлгээний төсөв, хамрах хүрээнээс хамаарч шалгуур үзүүлэлт тус бүрийн шалгах асуултын тоо 3-5 байх нь тохиромжтой байдаг байна.

Үнэлгээний стандартад шалгуур үзүүлэлт:

Үр дүнтэй байдал: Төсөл, хөтөлбөр нь өөрийн зорилгодоо хүрсэн байдал, зорилтот бүлгүүдийн хувьд эерэг ба сөрөг үр дагавар бий болсон, төлөвлөсөн болон урьдчилан тооцоолоогүй өөрчлөлт, үр дагаварт хүрсэн эсэх. Энэ нь тухайн төсөл хөтөлбөрийн хүрсэн үр

дүн, үйл явц, нөхцөл байдлыг судлан үзэж, хөндлөнгийн оролцооны үр дүнг тодорхойлдог. Үйл ажиллагааны үр дүн нь хүссэн зорилго эсхүл үр дүнд хүрсэн тохиолдолд хөндлөнгийн оролцоог үр дүнтэй гэж тооцдог байна.

- Тухайн үйл ажиллагааг явуулснаар ямар үр дүнд хүрсэн бэ?
- Зорилго, үр дүнд хүрсэн эсэх, эсхүл хүрэхгүй байхад нөлөөлсөн гол хүчин зүйлүүд юу байсан бэ?
- Үйл ажиллагааны үр нөлөөг сайжруулахын тулд юуг илүү сайн хийж болох байсан бэ?

Хамааралтай байдал: Төсөл, хөтөлбөрийн зорилго, үр дүн нь зорилтот бүлгийн тэргүүлэх чиглэл, бодлогод хэр зэрэг нийцэж байгаа буюу төслийн үр дүн зорилтот бүлэгт хүрсэн эсэхийг үнэлдэг. Мөн зорилтот бүлгүүдийн хэрэгцээнд нийцүүлэн хэрэгжүүлж буй арга хэмжээний үр дүн, хэрэгжилтийн уялдаа холбоог үнэлдэг.

- Ямар арга хэмжээ, үйл ажиллагааны үр дүн зорилтот бүлгийн хэрэгцээг хангаж байна?
- Зорилтот бүлгийн хэрэгцээ, шаардлагыг хэрхэн үнэлж, тодорхойлсон бэ?
- Үйл ажиллагаа, үр дүн нь төлөвлөсөн зорилго/үр дагавартай нийцэж байсан уу?
- Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх явцад эрэгтэй, эмэгтэй оролцогч талууд болон нийгмийн янз бүрийн бүлгүүдийн оролцогч талуудын хэрэгцээг үнэлж үзсэн үү?

Үр ашигтай байдал: Үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх, үр дүнд хүрэх, зорилгодоо хүрэхийн тулд хүний нөөцийн болон санхүүгийн нөөцийг аль болох оновчтой ашигласан байх. Мөн захиргааны болон үйл ажиллагааны зардлыг хүрсэн үр дүнтэй харьцуулан үнэлдэг.

- Үр дүнд хүрэхийн тулд хүний болон санхүүгийн нөөцийг үр дүнтэй ашиглаж чадсан уу?
- Хүрсэн үр дүн нь гарсан зардлаа нөхөж чадсан уу?
- Үйл ажиллагаа бүрэн хэрэгжиж, үр дүн нь тухайн цаг хугацаанд гарсан уу?
- Бусад байгууллагатай хамтран ажилласнаар хамтын ажиллагааны үр дүнд зардал хэмнэж, хэмнэлт гаргасан уу?

Тогтвортой байдал: Төсөл, хөтөлбөрийн үр дүн, үр ашиг ирээдүйд үргэлжлэн хэрэгжих эсэх.

- Төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэгчийн оролцоогүйгээр төсөл, хөтөлбөрийн үр дүнг цаашид хэр зэрэг үргэлжлүүлэх боломжтой вэ?
- Төсөл, хөтөлбөрийн үр дүн нь эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн хувьд ялгаатай нөлөө үзүүлж байна уу? Ямар? Энэ нь тогтвортой байдалд ямар нөлөө үзүүлэх вэ?
- Төслийн үр дүнд бусад оролцогч талууд, НҮБ-ын түншүүд, хандивлагчид болон бусад олон талт, эсвэл үндэсний түншүүдээс ямар дэмжлэг авсан бэ?

Жендэр ба хүний эрхийн чиг хандлага: Жендэр ба хүний эрхийг голчлон авч үзэх нь НҮБ-ын туслалцаа, дэмжлэгтэйгээр хийгдэх судалгаа шинжилгээ, төлөвлөгөөний гол стратеги бөгөөд үнэлгээнд жендэрийн тэгш байдал, хүний эрхэд суурилсан хандлагын дагуу тусгана. Энэ шалгуур үзүүлэлт нь төсөл хөтөлбөрийн үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд жендэр, хүний эрхийн асуудлыг хэр тусгасан байдлыг үнэлдэг.

- Үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс болон нийгмийн бусад бүлгүүд хэрэгжүүлэгч болон оролцогч талуудын хувь оролцоо хэр байсан бэ?
- Хүйсийн болон нийгмийн шаардлагатай бусад ангиллын дагуу мэдээллийг цуглуулж ашигласан уу?
- Үйл ажиллагааг тайлагнах баримт бичигт жендэр, хүний эрхийн асуудлуудыг хэр мэдээлж байна вэ?
- Хөтөлбөр болон төслийн үр дүнд эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс болон нийгмийн бусад бүлгүүдэд ямар нөлөө үзүүлсэн бэ?

Үнэлгээний аргачлалыг сонгох: Үнэлгээ нь баримт нотолгоо, шинэ мэдлэгийг бий болгоход чиглэсэн системчилсэн судалгаанаас бүрэн хамаардаг. Үнэлгээ хийхээр сонгосон аргачлал нь

тоон, чанарын болон холимог байж болно. Үнэлгээний менежер нь үнэлгээний зорилго, гол асуултуудад үндэслэн цаг хугацаа, нөөц бололцоог харгалзан үзсэний үндсэн дээр үнэлгээний аргачлалаа сонгодог.

Үнэлгээний арга зүй, үнэлгээний асуултууд нь хамгийн тохиромжтой мэдээллийн төрөл, эх сурвалжийг тодорхойлоход чиглэгдэх ёстой. Ихэнх тохиолдолд чанарын болон тоон мэдээллийг хослуулан ашигладаг. Жишээлбэл, үнэлгээчид эхлээд төслийн баримт бичигтэй танилцаж, төслийн талаар өргөн ойлголттой болохын тулд төслийн ажилтнуудтай ярилцлага хийх (чанарын), санхүүгийн болон бусад мэдээллийг цуглуулах (тоон), түншүүд болон зорилтот бүлгүүдийн дунд (чанарын болон тоон) судалгаа хийх болон ярилцлага хийх гэх мэт аргачлалы ашиглаж болно.

Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгохдоо дараах зүйлийг анхаарч үзэх хэрэгтэй.

- Төрөл бүрийн аргыг ашиглах нь хөндлөнгийн оролцооны үр дүнг ойлгоход тусалдаг.
- Тоон болон чанарын өгөгдлийн шинжилгээ нь учир шалтгааны холбоо тогтоох боломж олгодог.
- Ямар цаг хугацаа, нөөц боломж байна?
- Оролцогч талуудын оролцоог ямар арга замаар хангах вэ? зэргийг харгалзан үзэх ёстой.

Үнэлгээнд ашиглагдах мэдээллийг цуглуулахдаа доорх зүйлийг багтаах боловч үүгээр хязгаарлагдахгүй шаардлагатай нэмэлт мэдээллийг оруулна.

1. Төсөл, хөтөлбөрийн баримт бичиг, тэдгээрийн явц, явцын болон эцсийн тайлан, үйл ажиллагааны тайлан, санал асуулгын үр дүн, оролцогч талуудтай холбогдох албан ёсны захидал, төсөл/хөтөлбөртэй холбоотой аливаа стратегийн баримт бичиг гэх мэт холбогдох баримт бичгүүдэд шинжилгээ хийх;
2. Эрэгтэй, эмэгтэй оролцогч талуудтай нүүр тулсан ярилцлага, фокус бүлгийн хэлэлцүүлэг явуулах;
3. Оролцогч талууд болон бусад холбогдох бүлгүүдээс онлайнгаар санал асуулга авах;
4. Онлайн асуулгад өгсөн хариултыг тодруулах шаардлагатай бол утсаар ярилцлага хийх;
5. Төсөв хөрөнгө хүрэлцэхүйц байгаа тохиолдолд төсөл/хөтөлбөрийн үр шимийг хүртэгч, талуудтай уулзалт, ярилцлага хийх, зөвлөлдөх замаар мэдээлэл цуглуулах зорилгоор оролцогч орнуудад очиж ажиллах зэрэг болно.

Зөвлөх бүлэг байгуулах: Үнэлгээ хийхээс өмнө үнэлгээний үр дүнгийн хамаарал, найдвартай байдал, үнэлгээний оролцогч талуудын оролцоог нэмэгдүүлэхийн тулд үнэлгээний зөвлөх бүлгийг байгуулна. Зөвлөх бүлэгт хөндлөнгийн оролцогч талуудыг урьж болох бөгөөд үүнд төсөл болон үнэлгээний оролцогч тал, эсвэл холбогдох шинжээч багтаж болно. Гишүүдийг сонгохдоо хүйсийн тэнцвэртэй байдал, мэдлэг, үр чадвар зэргийг харгалзан сонгоно.

Тус бүлэг нь:

- үнэлгээний үйл явцыг техник, арга зүйн удирдамжаар хангах;
- зөвлөхийн сонгон шалгаруулалт, ажлын даалгавар боловсруулах;
- урьдчилсан тайланг хянан батлах;
- үнэлгээний тайлангийн чанарын хяналт, зөвлөмжийг баталгаажуулах;
- дараагийн шатны төлөвлөгөөг боловсруулах зэрэг чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ.

Үнэлгээний баг байгуулах: Үнэлгээний менежер нь зөвлөх бүлгийн гишүүдэд үнэлгээ хийх үнэлгээний багийг бүрдүүлэхийг санал болгож, эцсийн сонгон шалгаруулалтад лавлах бүлгийн зөвшөөрлийн дагуу үнэлгээний багийг бүрдүүлдэг. Үнэлгээчинд байх шаардлагатай мэдлэг, үр чадвар нь оролцооноос хамаарч өөр өөр байх боловч бүх үнэлгээчид дараах нийтлэг шаардлагыг хангасан байх ёстой.

- Мэргэжлийн болон техникийн туршлага;
- Үнэлгээ хийгдэж буй сэдвээр мэргэжлийн болон техникийн туршлага;
- НҮБ-ын тогтолцооны талаарх мэдлэг; хүний эрх, жендэрийн тэгш байдал, соёлын үнэт зүйлс, тогтвортой хөгжлийн зорилтууд, үр дүнд суурилсан менежмент, зарчим, үнэт зүйл, зорилго, арга барил гэх мэт.

Үнэлгээний ажлын удирдамжийг боловсруулах /үйл ажиллагааны хүрээ/:

Ажлын даалгаврыг үнэлгээний төлөвлөгөөг албан ёсны болгох, гаднын зөвлөхүүдтэй хийх гэрээний үндэс суурийг бүрдүүлэхэд ашигладаг. Ажлын даалгавар нь дараах зүйлийг агуулсан байна. Үүнд:

- холбогдох норм, стандарт, конвенцын суурь мэдээлэл, лавлагаа;
- үнэлгээний зорилго, зорилт, хамрах хүрээ;
- арга зүй;
- жендэр, хүний эрхийн хэтийн төлвийг үнэлгээнд хэрхэн тусгах талаар;
- үүрэг, хариуцлага;
- гарц;
- ажлын төлөвлөгөө;
- стандарт хавсралтууд, /тухайлбал: эхлэлийн тайлан, үнэлгээний тайлангийн агуулга, үнэлгээний тайланг хянахад ашигласан чанарын шалгуурууд, үнэлгээний зөвлөхүүдийн гэрээний маягт/.

Хүснэгт 5. Үнэлгээний төлөвлөгөө, ажлын удирдамж бэлтгэх:

Үүрэг даалгавар	Хариуцах эзэн	Хугацаа
Үндсэн баримт бичгүүдийг цуглуулж, үнэлгээний багтай хуваалцах	Үнэлгээний менежер	Удирдамж батлагдаж, сонгогдсон үнэлгээний баг гэрээ байгуулсны дараа
Үнэлгээний багийн танилцуулга	Үнэлгээний менежер/зөвлөх бүлэг	
Урьдчилсан тайланг бэлтгэх, эцсийн болгох	Үнэлгээний баг/ үнэлгээний менежер/ зөвлөх бүлэг	Үнэлгээ хийхээс өмнө
Мэдээлэл цуглуулах үйл ажиллагааг зохион байгуулах	Үнэлгээний баг/ үнэлгээний менежер/ зөвлөх бүлэг	1 сарын дотор
Үнэлгээний менежерт зориулан үнэлгээний тайлангийн эхний төслийг бэлтгэх	Үнэлгээний баг	Мэдээлэл цуглуулах үйл ажиллагаа дууссанаас хойш 1 сарын дотор
Үнэлгээний тайлангийн төсөлд санал өгөх	Үнэлгээний менежер/лавлах бүлэг	Үнэлгээний тайлангийн төслийг хүлээн авснаас хойш 2 долоо хоногийн дотор
Урьдчилсан дүгнэлт, зөвлөмжийг танилцуулах	Үнэлгээний баг/ үнэлгээний менежер/лавлах бүлэг	Саналыг хүлээн авснаас 2 долоо хоногийн дотор
Үнэлгээний тайлангийн төсөлд эцсийн санал өгөх	Үнэлгээний менежер/лавлах бүлэг	Үнэлгээний тайлангийн эцсийн төслийг хүлээн авснаас хойш 1 долоо хоногийн дотор
Саналыг тусгаж, эцсийн үнэлгээний тайлангийн төслийг үнэлгээний менежерт хүргүүлэх	Үнэлгээний баг	Танилцуулснаас хойш 1 долоо хоногийн дотор
Үнэлгээний тайланг дуусгаж, тайланд гарын үсэг зурах	Үнэлгээний баг	Эцсийн саналыг хүлээн авснаас хойш нэг долоо хоногийн дотор

Удирдлагын хариуг эцсийн үнэлгээний тайланд хавсралт болгон оруулах	Үнэлгээний менежер/лавлах бүлэг	Үнэлгээний эцсийн тайланг хүлээн авснаас хойш хоёр сарын дотор
Удирдлагын хариунд гарын үсэг зурах	ESCAP-ын удирдлага	
Үнэлгээний тайланг дуусгаж, үнэлгээний дүгнэлтийг хуваалцах	Үнэлгээний баг/ үнэлгээний менежер/ ESCAP-ын удирдлага	

Баримт бичиг цуглуулах, танилцуулах: Үнэлгээ хийхэд шаардлагатай баримт бичгийн төрөл нь үнэлгээний төрөл, сэдвээс хамаарч өөр өөр байдаг.

Үнэлгээний эхлэлийн тайланг бэлтгэхэд дэмжлэг үзүүлэх: Ажлын даалгавар, зөвлөх бүлэг болон бусад оролцогч талуудтай хийсэн анхны хэлэлцүүлэг, баримт бичгүүдийн анхны үзлэгт үндэслэн үнэлгээний баг эхлэлийн тайлангаа бэлтгэдэг. Үнэлгээний үзэл баримтлалын хүрээг дараах зүйлсийг харгалзан тогтооно.

- Нарийвчлан тодорхойлсон үнэлгээний аргачлал;
- Шалгуур үзүүлэлт болон асуулт;
- Үзүүлэлт;
- Мэдээлэл цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх;
- Жөндөр болон хүний эрхийн хандлага;
- Эрсдэл ба хязгаарлалт.

Энэ нь үнэлгээний багт юу, яагаад үнэлэгдэж байгаа талаарх ойлголтоо тодорхой болгож, баримт бичгийг анхан шатны түвшинд хянан үзэж, үнэлгээний зөвлөх бүлэг болон бусад оролцогч талуудтай зөвлөлдсөний үндсэн дээр урьдчилсан дүгнэлтээ танилцуулах боломжийг олгодог.

Мэдээлэл цуглуулах үйл ажиллагааг зохион байгуулах: Үнэлгээний менежерүүд оролцогч талуудын оролцоог дэмжиж, үнэлгээний энэ үе шатыг жөндөрийн тэгш байдлыг хангасан эсэхийг баталгаажуулан гүйцэтгэдэг.

- Мэдээлэл цуглуулах хуваарийн талаар оролцогч талуудтай зөвлөлдөх;
- Үндсэн судалгааны талаар мэдээлэл цуглуулах ажлыг эцэслэхийн өмнө үнэлгээний үр дүн болон дутагдалтай талын талаар үнэлгээчидтэй уулзалт ярилцлага хийх;
- Оролцогч талуудын шинжилгээнд хамрагдсан хэсгийг оруулах.

Үнэлгээний тайлангийн төсөлд чанарын хяналт тавих: Мэдээлэл цуглуулснаас хойш 1 сарын дотор үнэлгээний баг тайлангийн төслийг үнэлгээний менежерт санал авахаар хүргүүлдэг. Үнэлгээний менежер болон зөвлөх бүлэг тайлангийн төслийн чанарыг хянана. Үнэлгээний зөвлөмжид шүүмж өгөх нь удирдлага хариу арга хэмжээ авч, дараагийн арга хэмжээг төлөвлөхөд чухал ач холбогдолтой.

Үнэлгээний зөвлөмжүүд нь нотлох баримт, дүгнэлтэд тулгуурласан, тодорхой, хамааралтай, бодитой, хэрэгжүүлэх боломжтой байх ёстой. Үнэлгээний менежер нь зөвлөмжийн чанарын талаар үнэлгээний багт санал өгөх шаардлагатай.

Чанарын хяналтыг хийж дууссаны дараа үнэлгээний менежер хүлээн авсан бүх саналыг нэгтгэж, тайлангийн төсөлд нэгтгэсэн саналуудыг үнэлгээний багт хүргүүлнэ. Эдгээр саналд үндэслэн үнэлгээний баг тайлангийн төслийг шинэчлэн боловсруулж, хоёр дахь төслийг үнэлгээний менежерт хянуулахаар хүргүүлнэ.

Үнэлгээний дүгнэлтийг ашиглах:

Үнэлгээний урьдчилсан дүгнэлтийг танилцуулах ажлыг зохион байгуулах: Үнэлгээний менежер нь ESCAP-ын холбогдох ажилтнууд болон гаднын оролцогч талуудыг оролцуулан урьдчилсан дүгнэлтийг танилцуулах ажлыг зохион байгуулна. Оролцогчдод тайлантай

танилцах боломжийг олгох үүднээс илтгэл тавихаас өмнө илтгэлийн төслийг тараана. Хурлыг хоёр хэсэг болгон зохион байгуулна.

1. Үнэлгээний багийн үнэлгээний үр дүнгийн танилцуулга, асуулт хариулт.
2. Удирдлагын хариу арга хэмжээ болон дараагийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний талаарх дотоод хэлэлцүүлэг. Энэ хэсэгт үнэлгээний менежер, зөвлөх бүлэг болон бусад холбогдох ажилтнуудыг оролцуулан зөвхөн ESCAP-ын холбогдох ажилтнуудыг хамруулна.

Энэхүү танилцуулга нь үнэлгээний урьдчилсан үр дүн, дүгнэлтийг оролцогч талуудад илүү өргөн хүрээнд ойлгуулж, сайжруулах талаар санал, зөвлөмж өгөх боломжийг олгодог.

Удирдлагын хариу арга хэмжээ, хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг бэлтгэх: Удирдлагын хариу арга хэмжээ болон дараагийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө нь ESCAP-ийн удирдлага үнэлгээний зөвлөмжид хариу өгөхийг баталгаажуулах албан ёсны механизм юм. Удирдлагын хариуг үнэлгээний тайланг эцэслэн гаргаснаас хойш хоёр сарын дотор холбогдох ахлах менежерүүд болон ESCAP-ийн Гүйцэтгэх нарийн бичгийн даргад танилцуулж, гарын үсэг зуруулна.

Үнэлгээний дүгнэлтийг түгээх /хуваалцах/: Үнэлгээний менежер нь тайланг хэвлэхэд бэлтгэх, үнэлгээний тайланд удирдлагын эцсийн хариуг нэгтгэх, тайлангийн PDF файлыг бэлтгэх, шаардлагатай бол цаасан дээрх тайланг хэвлэх, гүйцэтгэлийн хураангуй орчуулгыг бэлтгэх ажлыг хариуцна. Удирдлагын хариу арга хэмжээ, үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг багтаасан эцсийн үнэлгээний тайланг дараах байдлаар түгээнэ.

- Дотооддоо: isseek болон IMDIS дээр
- Гаднаас ESCAP-ын вэб сайт дээр
- Гишүүн орнууд болон хандивлагчид зэрэг гадны оролцогчдод.

Үнэлгээний алба нь дараах зорилгоор бүх ажилчдад нээлттэй семинар зохион байгуулдаг. Үүнд:

- Үнэлгээг удирдах, явуулах туршлагаа хуваалцах;
- Үнэлгээнээс олж авсан янз бүрийн сургамжийг дүгнэж, тодорхойлох;
- Үнэлгээний үр дүнд бий болсон үндсэн бодлого, байгууллагын өөрчлөлт, нөлөөллийг онцлон харуулах.
- Үнэлгээний алба нь ESCAP-ийн удирдлага, ажилтнуудад илүү өргөн хүрээний зөвлөмжийг өгөх үүднээс үнэлгээний үр дүнг илтгэсэн цаг үеийн болон сэдэвчилсэн нэгдсэн тайланг бэлтгэдэг байна.

Мөрдөн хэрэгжүүлэх: Үнэлгээний алба нь дагаж мөрдөх арга хэмжээний хяналтын хуудсыг хөтөлж, хэлтэс, алба тус бүрийн дагаж мөрдөх арга хэмжээ тус бүрийн талаар Гүйцэтгэх нарийн бичгийн даргад хоёр жилд нэг удаа тайлагнах замаар үнэлгээний мөрөөр хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хэрэгжилтэд хяналт тавих үүрэгтэй.

Үнэлгээний тайланг хянахад ашигладаг чанарын шалгуур үзүүлэлтүүд

Үнэлгээний тайлангийн төсөл болон үнэлгээний эцсийн тайланг дор дурдсан чанарын хяналтын хуудсаар үнэлнэ.

УННМН
СУДАЛГААНЫ САН

Хүснэгт 6. Үнэлгээний тайлангийн чанарын хяналтын хуудас

Үнэлгээний тайлангийн гарчиг	
Агуулга	<p>Тайлан нь логик бүтэцтэй, шаардлага хангахуйц бичигдсэн.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Үнэлгээний тайлан нь ажлын удирдамжаар тодорхойлсон агуулгын дагуу хийгдсэн, холбогдох хавсралтыг багтаасан байна • Товч дүгнэлт нь 1-2 хуудас байх бөгөөд гол дүгнэлт, зөвлөмжүүдийг онцолсон байх. • Тайлан нь НҮБ-ын дүрэмд нийцсэн, зөв бичгийн дүрмийн дагуу бичигдсэн, алдаагүй бичигдсэн байх бөгөөд уншихад хялбар, ойлгогдохуйц байх • Үндсэн мессежүүд нь текстээс тодорхой ялгаатай байх.
Зорилго, зорилт, хамрах хүрээ	<p>Үнэлгээний тайлан нь ажлын даалгаварт заасан үнэлгээний зорилго, зорилт болон хамрах хүрээг хангасан байх.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Тайлан нь үнэлгээний объектын талаар тодорхой тайлбарыг өгч, хүлээгдэж буй үр дүнг тодорхой тусгасан байна. Үнэлгээний гол оролцогч талуудыг жагсаасан байх. • Тайлан нь үнэлгээний зорилго, зорилт, хамрах хүрээ, үнэлгээний үндсэн асуултууд болон хязгаарлалтуудыг тодорхой тайлбарласан байна. • Тайлан нь сонгосон үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтийг тодорхойлж тайлбарласан байх. • Үнэлгээний зорилго болон хамрах хүрээ нь жендэрийн тэгш байдал, хүний эрхийн асуудлыг хөндсөн байх.
Үнэлгээний арга зүй	<p>Үнэлгээний арга зүй, түүний программыг тодорхой тайлбарласан байна.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Үнэлгээний аргачлалыг тодорхой тайлбарласан байх бөгөөд үнэлгээний явцад ашигласан байх. • Тайлан нь мэдээлэл цуглуулах арга болон судалгаа шинжилгээг тодорхой тусгасан байх. • Тайлан оролцогч талуудтай зөвлөлдөх үйл явцыг тодорхойлсон байх. • Жендэрийн болон хүний эрхийн талаар үр дүнтэй судалгаа шинжилгээ хийхэд тохиромжтой аргыг ашиглах. • Аргачлалын талаар орсон нэмэлт, өөрчлөлтийг тайлбарлах. • Үнэлгээний арга зүйн хязгаарлагдмал байдал болон судалгааны явцад олж мэдсэн үр дүн, бодит байдал дээр тэдгээр нь хэрхэн хэрэгжиж байгааг тодорхой тайлбарласан байх.
Үнэлгээний үр дүн	<p>Үнэлгээний үр дүн болон дүгнэлтүүд найдвартай байх.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Үнэлгээний үр дүн нь тайлангийн хамрах хүрээ, зорилтын хэсэгт нарийвчлан тусгагдсан үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, түүний асуултуудад хариулсан байх. • Үнэлгээний үр дүн нь тайланд дурдсан аргачлалыг ашиглан цуглуулсан нотлох баримтад үндэслэсэн байх. • Үр дүн нь судалгаа шинжилгээнд үндэслэсэн, нотолгоонд суурилсан, бодитой байх. • Дүгнэлт нь хангалттай үндэслэлтэй, тэнцвэртэй, найдвартай байх. • Оролцогч талуудын оруулсан хувь нэмрийг дурдсан байх.
Дүгнэлт	<p>Дүгнэлт нь нотлох баримтад тулгуурласан, ойлгомжтой байх.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дүгнэлт нь үнэлгээний үр дүнгээс гарсан байх бөгөөд нотлох баримтад үндэслэсэн байх. • Дүгнэлт нь үнэлгээний зорилго, гол асуултуудтай холбоотой байх. • Дүгнэлт нь үнэлгээний үр дүнтэй логик холбоотой байх.
Зөвлөмж	<p>Зөвлөмжүүд нь хэрэгцээтэй байх.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Зөвлөмжүүд нь тодорхой байх бөгөөд нотлох баримт, үнэлгээний үр дүн, дүгнэлтээс хийгдсэн байна. • Зөвлөмжүүд нь бодитой, тодорхой, хэрэгжүүлэх боломжтой байх.
Жендэр,	<p>Жендэр, хүний эрхийн зарчмуудыг голчлон баримтлах.</p>

хүний эрх	<ul style="list-style-type: none"> • Үнэлгээчин нь хүйс болон нийгмийн бусад бүлгүүдээр ангилсан өгөгдлийг цуглуулж, дүн шинжилгээ хийх. • Үнэлгээний үр дүн, дүгнэлт, зөвлөмж, сургамж нь жендэрийн тэгш байдал, хүний эрхийн талаарх мэдээллээр хангах. • Үнэлгээний тайланд жендэрийн мэдрэмжтэй, хүний эрхэд суурилсан үг хэллэг ашигласан байх.
------------------	---

2.5.ЧИЛИ УЛСЫН ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮНЭЛГЭЭНИЙ АХИЦ ДЭВШИЛ БА СОРИЛТУУД¹⁵⁸

Зохиогч: Констанза Торо, Чилийн Конгрессын зөвлөх¹⁵⁹

Судалгааны энэ хэсэгт Чили улсад хууль батлагдсаны дараах хяналтыг хэрхэн хэрэгжүүлж байгаа болон хууль тогтоомжийн үр нөлөө, үр дагаврыг шалгаж үнэлэхтэй холбоотой үйл ажиллагааны стандарт мөн хяналт тавих тогтолцооны хувьд олон жилийн турш гаргасан ахиц дэвшил, ололттой тал хийгээд энэ тогтолцоог сайжруулахад тулгарч буй бэрхшээлүүдийг тодорхойлох арга замыг авч үзсэн болно.¹⁶⁰

Аливаа хууль тогтоомжийн эцсийн зорилго нь түүнийг хэрэгжүүлэх боломжтой, санал болгож, батлах үед хүссэн үр дүн, зорилгодоо хүрч чаддаг байх ёстой. Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд олон хүчин зүйл нөлөөлж болно. Мөн хуулийг хэрэгжүүлэх Засгийн газар, хууль тогтоох байгууллага, шүүх гэх мэт тодорхой үүрэг гүйцэтгэдэг олон оролцогч талууд байдаг.

Хуулийн хэрэгжилтийн хяналтын тухай ерөнхий ойлголт: Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг үнэлэх олон арга бий.

Нэгдүгээрт, Засгийн газар, парламент, хараат бус агентлаг, шинжээчдийн баг эсхүл өөр боломжит оролцогч талууд эсэхээс үл хамааран үнэлгээг хэн хийх вэ гэдэг чухал.

Хоёрдугаарт, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг батлагдахаас нь өмнө үнэлэх, батлагдсаны дараа үнэлэх, энэ тохиолдолд ямар цаг хугацаанд хийх зэргийг сонгоно.

Хэдийгээр хууль хэрэгжсэний дараа үнэлгээ дүгнэлт хийх арга зам бий боловч тэдгээрийг ижил утгатай гэж үзэж болохгүй. Энэ утгаараа хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг үнэлэх гэдэг нь зохицуулалтыг системтэй үнэлэхэд хэрэглэгддэг хамгийн ерөнхий нэр томьёо юм. Нөгөө талаас хуулийн хэрэгжилтийн үнэлгээний зорилго нь өмнөх үнэлгээг тусгайлан нөхөх явдал бөгөөд үр нөлөөний үнэлгээний хүрээнд хийгддэг. Иймээс нөлөөллийн үнэлгээний "шинэчилсэн хувилбар" бөгөөд хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь хууль тогтоомж практикт хэрхэн хэрэгжиж байгааг шалгахыг эрмэлздэг.

Британийн BIS4 агентлагийн мэдээлснээр, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн дараах хяналт шалгалтын үеэр "үндсэн сонсогч" нь Парламент юм; үүнд гол хууль тогтоомж, түүнийг дэмжсэн хоёрдогч зохицуулалт буюу бусад дэд актууд яаж үйлчилж буйг тодорхойлох хяналт багтана. Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөний үнэлгээнээс ялгаатай тал нь энэ юм.

¹⁵⁸ *Article written based on a previous publication by the same author, available at <http://lals.uai.cl/index.php/rd/article/view/41>

¹⁵⁹ Lawyer from the University of Chile, Master of Public Administration specialising in Public and Economic Policies, London School of Economics (LSE) and Master of the Joint Master Program in Parliamentary Procedures and Legislative Drafting (EUPADRA), LUISS Guido Carli University (Italy), Complutense University (Spain) and University of London (UK). Lawyer of the Bureau of the Chamber of Deputies, Valparaíso, Chile.

¹⁶⁰ HOUSE OF LORDS (2004), Par. 165

Учир нь хууль тогтоомж, түүнийг дэмжсэн хоёрдогч зохицуулалт практикт хэр зэрэг хэрэгжиж байгааг нягталж үздэг учраас. Иймд хууль баталсны дараах хяналтын үнэлгээг хийхэд эрх шилжүүлсэн бусад зохицуулалтыг бүхэлд нь буюу ихээхэн хэсгийг нь авч үзэх шаардлагатай юм.

Хууль тогтоох хяналтын янз бүрийн аргачлалын хооронд нягт уялдаа холбоо байдаг. Нэг талаас парламентаас хийж байгаа үнэлгээ нь төрийн болон бусад байгууллагуудын үнэлгээтэй нягт холбоотой; нөгөө талаас өмнөх үнэлгээг одоогийн үнэлгээтэй холбож байдаг.

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг үнэлэх дараах шалтгаан байна. Үүнд:

- Урьдчилсан үнэлгээ нь хууль тогтоомжийн чанарыг сайжруулахад тусалдаг. Хууль батлагдсаны дараах үнэлгээ нь зохицуулалтын үр нөлөөг илүү их нотлох баримтаар шинжлэх боломжийг олгож, хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хуулиудад байгаа дутагдлуудыг илрүүлэх, улмаар дээрх дутагдлыг арилгахад туслах механизмыг боловсруулахад тусалдаг. Үүний зэрэгцээ бусад хуулиудад мөрдөж болох сайн туршлагыг тодорхойлох боломжтой болдог.
- Хууль тогтоох, гүйцэтгэх эрх мэдлийн тэнцвэр, харилцан хяналттай байх зарчмыг хэрэгжүүлэхэд тустай. Энэ утгаараа хууль баталсны дараах хяналт нь парламентын төлөөллийн болон хяналтын үүргийг бэхжүүлэхээс гадна дотоод чадамжийг хөгжүүлэхэд тустай.
- Ардчилсан засаглалыг бэхжүүлж хөгжүүлэхийн тулд хууль тогтоомжийг хууль ёсны болон эрх зүйн тодорхой байдлын зарчимд нийцүүлэн хэрэгжүүлэх шаардлагатайг онцлон, парламентаас явуулж буй PLS-ийг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх ерөнхий шалтгаан байна. Иймээс хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн хяналт, үнэлгээ ялангуяа хууль тогтоомжийг баталсны дараах үнэлгээг эрх зүйд захирагдах хэм хэмжээний өргөн хүрээний стандарттай холбодог юм.

Чили Улсын хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний шалгуурууд:

Хууль батлагдсаны дараах хэрэгжилтийн хяналтын тогтолцоог үнэлэх шалгуурууд нь Мадераас тогтоосон үр нөлөөтэй байдал, үр дүн, үр ашиг гэсэн гурван стандартад үндэслэгддэг.

Үр нөлөөтэй байдал: Энэхүү шалгуураар хууль тогтоомж, дүрэм журам практикт хэрэгжиж байгаа эсэхийг шалгахыг шаарддаг.

Үр дүн: хууль тогтоомжийн заалтууд зорилгодоо хүрсэн эсэхийг тодорхойлно. Мадерын тайлбарласнаар хэрэгжилт үр дүнтэй байх зайлшгүй шаардлагатай боловч хуулийн зорилгыг анхнаасаа буруу тодорхойлсон байж болох талтай. Иймээс үр нөлөө нь түүний үр дүнтэй байдлын нотолгоо биш юм.

Үр ашиг: Хууль хэрэгжсэнээс үүссэн зардал, ашиг тусыг анхаарч үздэг. Энэхүү дүн шинжилгээ нь шууд санхүүгийн болон мөнгөн үр ашиг, зардлыг авч үзнэ. Захиргааны ачаалал, дэлхийн эдийн засагт үзүүлэх нөлөө, тэр байтугай иргэдэд үзүүлэх сэтгэл зүйн нөлөөлөл зэрэг бусад төрлийн гадны хүчин зүйлсийг харгалзан үзэх ёстой.

Эдгээр стандартууд нь хууль тогтоомжийн бүх боломжит үр нөлөөг тайлбарлаж чадахгүй бөгөөд үүнийг ерөнхийд нь хууль тогтоох үйл ажиллагааны "нөлөөлөл" гэж тодорхойлж болно.

Чилийн хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ:

Чили улсад хууль тогтоосны дараах хяналтыг сонирхож, хөгжүүлэх нь харьцангуй саяхан болсон. Иймд Гүйцэтгэх засаглалд гүйцэтгэлийн шалгуур үзүүлэлт, байгууллагын үнэлгээний хөтөлбөр зэрэг төсвийн удирдлагатай голчлон холбогдсон өмнөх үнэлгээний механизмууд байдаг. Гүйцэтгэх засаглал нь урьдчилсан үнэлгээний аргыг ашигладаг.

Конгрессын хувьд хууль тогтоосны дараах хяналт шалгалтыг хийх хүчин чармайлт нь Төлөөлөгчдийн танхимд төвлөрч байна. Уламжлал ёсоор, тодорхой хэмжээгээр хууль тогтоомжийн дараах хяналт шалгалтыг хийдэг сэдэвчилсэн хэлэлцүүлгүүд болдог боловч энэ нь хяналт шалгалтын зорилго биш. Зарим судлаачид Мөрдөн шалгах түр хороог хууль тогтоосны дараах шалгалтын нэг хэлбэр гэж дурддаг боловч эдгээр хороод бие даасан хэлбэрээр энэ зорилгыг хэрэгжүүлдэггүй.

Энэ хүрээнд 2011 онд хамгийн чухал үйл явдал болсон нь 2011 онд Төлөөлөгчдийн Танхимын Хууль зүйн үнэлгээний хэлтэс байгуулагдсан явдал бөгөөд тус хэлтэс нь:

- Конгрессоор батлагдсан хуулиудын үр нөлөө, нийгэмд үзүүлж буй нөлөөлөлтэй нь уялдуулан үнэлгээ өгөх;
- хуулийг зөв хэрэглэхэд шаардлагатай бол засч залруулах арга хэмжээг санал болгох;
- үнэлгээнд оролцох сонирхолтой нийгмийн байгууллагуудын сүлжээг бий болгож, удирдах. Түүнчлэн улс төрийн янз бүрийн бүлэгт харьяалагддаг гишүүдээс бүрдсэн Хууль зүйн үнэлгээний хороо байдаг бөгөөд тус газрын үйл ажиллагаанд хамтран ажиллах чиг үүрэгтэй.

Энэхүү хэлтэс нь хууль тогтоомжид дүн шинжилгээ хийж, зорилгодоо хүрч байгаа эсэхийг тодорхойлох, тэдгээрийн нөлөөлөл, гадаад хүчин зүйлсийг тодорхойлох, сайн туршлага, олон нийтийн ойлголтыг харгалзан үзэж, засч залруулах арга хэмжээг санал болгодог.

Тус хэлтэс нь тайлангаа хууль зүйн техникийн судалгаа, олон нийтийн ойлголт, эцсийн тайлан гэсэн гурван үе шаттайгаар боловсруулдаг.

Үнэлгээнд хамрагдах хуулиудыг улс төрөөс ангид байх, нийтлэг хэрэглэгдэх боломжтой, болзошгүй нөхцөл байдал, арга зүй, цаг хугацаа, техникийн боломжийн шалгуур үзүүлэлтийг харгалзан Хууль зүйн үнэлгээний хэлтсээс боловсруулсан саналыг үндэслэн хороо жил бүр шалгаруулдаг.

Хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа хуулийг дор хаяж нэг жилийн дараа үнэлдэг. Тус газар байгуулагдсан цагаасаа хойш арван хоёр хуульд үнэлгээ хийжээ.

Үр дүнтэй байдал: Чилийн систем нь үр дүнтэй байдлыг хууль тогтоомжийн дараах хяналтад авч үзэх гол шалгуур гэж үздэг. Тэгэхээр хуулийг хоёроос доошгүй жил мөрдөж байгаа эсэхийг нь дүгнэх шаардлагатай.

Үр нөлөөг үнэлэх үндсэн шалгуур нь хууль практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа талаар тул хамгийн сайн мэдээллээр хангаж чадах Засгийн газар, мөн хэрэгжилтийг хариуцдаг бусад байгууллагуудтай хамтран ажиллах явдал юм. Чилийн хувьд Хууль зүйн үнэлгээний газар нь мэргэжилтнүүд болон хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын дүгнэлтийг багтаасан техникийн шинжилгээ хийх үүрэгтэй байгууллага юм.

Гэсэн хэдий ч мэдээллийг хүлээн авах тусгайлсан суваг байхгүй, түүнийг өгөх үүрэг ч байхгүй тул хуулийг хэрэгжүүлэхэд оролцдог байгууллагуудаас гаргаж буй мэдээлэл нь нэг тайлангаас нөгөөд өөр байх хандлагатай байдаг. Гэхдээ ерөнхийдөө өргөдлийн дүн шинжилгээ, олон нийтийн саналд /тэдэнд түшиглэсэн судалгаанд/ анхаарлаа хандуулдаг.

Өөр нэг чухал зүйл нь эрх шилжүүлсэн зохицуулалт байна уу эсвэл тодорхой хуультай холбоотой эсэхийг тодруулах ёстой. Учир нь "хоёрдогч хууль тогтоомжид олон нарийн зүйл, утга санаа агуулагддаг" бөгөөд "олон тооны хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах эсвэл

бий болгосон" байдаг. Энэ хүрээнд Чилид хууль тогтоомжийн дараах хяналтыг өмнөх хууль тогтоомж, хоёрдогч хууль тогтоомж, тэр ч байтугай холбогдох хууль тогтоомжийг багтаахыг зорьдог.

Үр ашиг: Үр дүнтэй болохыг батлахын тулд хуулиар зорьж буй зорилгыг тодорхойлсон шалгуур буюу лавлах асуултыг томъёолох нь маш чухал юм.

Чилийн тухайд Хууль зүйн үнэлгээний газрын тайланд ихэвчлэн нэг хуульд аль хэдийн тогтоосон зорилтуудыг дурддаг бөгөөд энэ нь нэг догол мөрөөс бүрдэх нь ховор. Харамсалтай нь, Чилид хууль гаргасны дараах хяналт шалгалтын үндэс болох хууль батлахын өмнөх үр нөлөөний үнэлгээ хийгддэггүй бөгөөд энэ хоёр төрлийн үнэлгээ ялгаатай боловч бие биенээ нөхөх механизм гэдгийг хараахан ойлгоогүйг харуулж байна.

Хуульд заасан зорилгын биелэлтийг аль агентууд үнэлдэг вэ гэдэг нь бас нэг анхаарах зүйл юм. Чилийн хувьд үнэлгээг техникийн багаас бүрдсэн Хууль зүйн үнэлгээний хэлтэс гүйцэтгэдэг.

Хууль баталсны дараах шалгалт нь хуулийг дахин хэлэлцэх шалтгаан болохгүй байсан ч энэ нь улс төрийн зорилгод нийцэж байгаа эсэхийг парламентын гишүүд илүү сайн дүгнэж чадах эсэхийг эргэцүүлэн бодох нь зүйтэй. Энэ утгаараа тэд хуулийн хэлэлцүүлэгт оролцож байсан бол нарийн ширийн зүйл, тулгамдаж буй бэрхшээлийг илүү сайн мэдэж болох байсан.

Эцэст нь Хууль зүйн үнэлгээний газраас сонгосон аргачлал нь үнэлгээнд хамрагдаж буй хуультай холбоотой иргэний нийгмийн бүлгүүд болон хувь хүмүүсийн оролцоонд онцгой ач холбогдол өгдөг бөгөөд тэдгээр нь шууд нөлөөлөлд өртөж байна гэсэн ойлголттойгоор үнэлгээний судлагдахуун, оролцогч болдог.

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн гэнэтийн болон хүсээгүй үр дагаврыг төсөөлөхөд хувь нэмэр оруулахад тэдгээрийн оролцоо чухал бөгөөд хууль тогтоох үйл явцын ил тод, хариуцлагатай байдлыг дэмжих, тэдгээрийн ашиг сонирхлыг хамгаалахад ач холбогдолтой. Энэ логикийн дагуу Хууль зүйн үнэлгээний хэлтэс нь хууль тогтоомжид үнэлэлт дүгнэлт өгөхдөө иргэдийн форумыг зохион байгуулж, тэдэнд санал, хүсэлтээ илэрхийлэх боломжийг олгодог.

"Ухаалаг зохицуулалт" олон улсын хөдөлгөөн 2000-аад оны эхэн үеэс эхэлсэн бөгөөд хууль тогтоомжийн чанарт онцгой ач холбогдол өгч, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, тогтвортой өсөлтийг дэмжих үндсэн хэрэгсэл гэж үздэг байв. Түүнээс хойш эдийн засгийн шинжилгээ нь ерөнхийдөө хууль тогтоох, тэр дундаа хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээний чухал хэсэг байсаар ирсэн.

Үр ашгийн стандарт нь хуулийн дагуу эдийн засгийн зардал, үр өгөөжийн үнэлгээтэй нягт тодорхойлогддог бөгөөд ийм учраас ихэвчлэн зохицуулалтын нөлөөллийн шинжилгээ (RIA) эсвэл зардал, үр ашгийн (C&B) шинжилгээ зэрэг баримт бичигт үндэслэдэг.

Чилид "хуулийн үр нөлөөг, тухайлбал зардал, ашиг тусын хувьд хэмжих тусгай тоон арга зүй байдаггүй". Цаашилбал, арга зүйн тайлбартаа зохицуулалтын зардал, үр ашиг, түүний үр ашгийн үнэлгээг дурдаагүй болно. Хэдийгээр энэ үнэлгээ нь өндөр үр чадвартай мэргэжилтнүүдийн оролцоог шаарддаг боловч хуулийн хэрэгжилтийн иж бүрэн хяналт, үнэлгээний явцад тоон үзүүлэлтийг оруулах нь маш чухал байгаа.

Хүснэгт 7. Чилийн хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ

Шалгуур	Хамрах хүрээ	Сул тал
Үр нөлөөтэй байдал	- Хүчин төгөлдөр болсноос хойш 2 жилийн дараа - Энэ нь эрх шилжүүлсэн, өмнөх болон холбогдох хууль тогтоомжийн дүн шинжилгээг хамарна.	Засгийн газраас санал авах институцлэгдсэн арга байхгүй. -Хугацаа дуусах заалтыг хязгаарлагдмал байдлаар ашигладаг.
Үр дүн	- Зорилго заасан зохицуулалт дээр үндэслэсэн. - Иргэдээс ирүүлсэн хүчтэй санал хүсэлт	Үүнд хууль батлахаас өмнөх үнэлгээ дутмаг байна. -Оролцогчдын хувь нэмрийг жигд оруулах зохион байгуулалттай суваг байхгүй.
Үр ашиг	Үр нөлөөг өргөн утгаар нь авч үзэх.	Хууль тогтоомжийн зардал, үр ашгийн тоон шинжилгээг үнэлгээний иж бүрдэлд оруулаагүй. - Энэ төрлийн шинжилгээг хийхэд бэлтгэгдсэн боловсон хүчин, тусгай дэмжлэг байхгүй.

2.6.МЕКСИК: КОНГРЕСС ДАХЬ ХУУЛЬ ТОГТООМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ХЯНАЛТ, АРГА ЗҮЙ, ТУРШЛАГА

Зохиогч: Мариа Фернанда Аррегуин Гамез, Олон улсын хүний эрхийн эрх зүйн магистр (Ливерпүүлийн их сургууль). Гуанахуато мужийн Конгрессын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн хяналтын зохицуулагч.

Даяаршлын нөлөөгөөр дэлхий ертөнц янз бүрийн өөрчлөлтүүдтэй нүүр тулгарч байна. Эдгээр өөрчлөлтүүд дэлхийн парламентуудын чиг үүрэгт ч бас нөлөөгөө үзүүлсэн юм. Парламент хууль санаачлан боловсруулж батлаад хэрэглэх, үйлчлэх, зохион байгуулах, хэрэгжилтийг хангуулахыг бусад эрх мэдэлд даатгадаг байсан бол одоо больсон.

Батлагдсан хуулиудаа зорилгодоо хүрч байгааг парламентууд анхаарах ёстой. Энэ цаг үе бол Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний эрин үе юм. Мексикийн хувьд Гуанахуато мужийн Конгресс нь хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээг хууль тогтоох үйл ажиллагааныхаа нэг хэсэг болгон тусгай нэгж байгуулсан Мексик улсын анхны парламент юм. Энэхүү хэсэгт Гуанахуато мужийн Конгресст хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээг бий болгосон болон түүний хууль эрх зүйн зохицуулалт, хяналт, үнэлгээ хийх арга зүй, хүрсэн үр дүн, Мексикийн бусад Конгрессын хүрээнд бий болох тулгамдсан асуудлуудад дүн шинжилгээ хийсэн болно.

Дэлхийн олон улсын хамтын нийгэмлэгийн гишүүдэд эдийн засаг, улс төрийн аль алинд нь өөр өөр сорилтуудыг авчирсан. Шийдвэр гаргах үйл явцад олон нийтийг татан оролцуулах замаар ардчилсан засаглалыг бий болгох, тэр тусмаа үйл ажиллагааныхаа үр дүнд олон нийтээс сайшаал хүлээх замаар ардчилсан засаглалыг бий болгоход түлхэц болж байгаа нь хөгжиж буй орнуудын жишээ юм. Энэ утгаараа засгийн газрын хийж буй үйл ажиллагаанд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх нь ардчиллыг бэхжүүлэх, авлигыг бууруулах, засгийн газрын хууль ёсны байдлыг нэмэгдүүлэх хэрэгсэл болж байгааг баталж байна.

Оксфордын толь бичгийн дагуу үнэлгээ гэдэг нь “ямар нэг зүйлийн хэмжээ, тоо, үнэ цэнийн талаар дүгнэлт гаргах; үнэлгээ.” хийх юм. Хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх нь дараах ач холбогдолтой. Үүнд:

1. Засгийн газрын үйл ажиллагааны талаар олон нийтийн мэдэх эрхийг хангаж шаардлагатай мэдээллийг өгнө.
2. Засгийн газрын үйл ажиллагаанд шаардлагатай байгаа шинэ өгөгдөл бий болгодог.
3. Агентлагуудын дүн шинжилгээ хийх чадварыг нэмэгдүүлж, суралцах соёл руу чиглүүлдэг.
4. Засгийн газрыг шударга байлгахад тусалдаг.

Тиймээс ардчилсан засгийн газрын амжилтыг тодорхойлоход үнэлгээ гол үүрэг гүйцэтгэнэ. Холбооны дээд эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхийн тулд засаглалын хувьд хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдэлд хуваагддаг. Холбооны Үндсэн хуулиар Мексик бол Ардчилсан Бүгд Найрамдах Улс гэдгийг тогтоосон ч саяхныг хүртэл энэ санааг төрийн үйл ажиллагаанд үнэлэлт дүгнэлт өгөх замаар бэхжүүлэх сонирхол байгаагүй. Дал гаруй жилийн турш нэг улс төрийн нам ноёрхсон эрх мэдлийн улмаас (Байгууллын Хувьсгалт нам "Partido Revolucionario Institucional": PRI) цорын ганц сонирхол нь ерөнхийлөгчийн хэлэлцэх асуудлын нэг хэсэг байсан хөтөлбөрүүдийг ээлжлэн хэрэгжүүлэх явдал байв.

Хэдийгээр эдийн засгийн хямралаас болж Мексикийн хөрөнгийн ашиглалтыг үнэлэх шаардлага гарч ирсэн ч ийм үнэлгээний үр дүнг төрийн бодлого боловсруулах, шинэ хууль тогтоомжийг боловсруулахад анхаарч үзээгүй. Харин Мексикийн Ерөнхийлөгчийн албан тушаалыг Үндэсний үйл ажиллагааны намд (PAN) алдсанаас хойш л энэ үнэлгээг нухацтай авч үзэж эхэлсэн.

PAN (2000-2006) тэргүүтэй дараагийн удирдлага нь төрийн захиргааны байгууллагаас хэрэгжүүлж буй төсөл, хөтөлбөрүүдийн нийгэм, эдийн засгийн үр нөлөөг тодорхойлох зорилгоор Гүйцэтгэлийн үнэлгээний систем гэж нэрлэгддэг илүү өргөн хүрээтэй үнэлгээний хөтөлбөрийг байгуулсан. Энэ тогтолцоог хэрэгжүүлсэн нь ардчиллыг бэхжүүлэх, үнэлж дүгнэх тал дээр хамгийн том ололттой байсан ч нэг зүйлийг орхигдуулсан юм.

Гүйцэтгэх эрх мэдэл, төрийн бодлогод онцгой анхаарал хандуулсан боловч хууль тогтоох, шүүх эрх мэдлийн үнэлгээнд хэн ч анхаарлаа хандуулаагүй. Хууль тогтоох эрх мэдлийн байгууллагын үнэлгээг 2016 он хүртэл Мексикт огт авч үздэггүй байсан. Харин Мексикт хамгийн анх Гуанахуато мужийн Конгресс л хууль тогтоох эрх мэдлийн нэгэн чиг үүрэг болгож хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхээр шийдсэн байна.

Нэгдүгээр хэсэг: Гуанахуато муж улсын Конгрессын тухай

Конгресс нь гурван жил тутамд сонгогддог 36 хууль тогтоогчоос бүрддэг. Энэ нь бие даасан эрх мэдэл бөгөөд өөрийн нөөц баялгаа ашиглах, дотоод зохион байгуулалтаа хэрэгжүүлэх бие даасан эрх мэдэлтэй.

Ээлжит чуулганы хугацааг Гуанахуато мужийн улс төрийн Үндсэн хуулиар тогтоосон байдаг. 51-р зүйлд зааснаар Конгресс жил бүр хоёр ээлжит хуралдаантай байх ёстой. Эхний үе 9-р сарын 25-нд эхэлж, 12-р сарын 31-нд дуусна. Хоёр дахь үе нь 2-р сарын 15-нд эхэлж, 6-р сарын 30-нд дуусна.

Конгрессын ерөнхий шинж чанарыг тодорхойлсны дараа энэхүү нийтлэл нь PLS-ийн практикт анхаарлаа хандуулах болно. Дараагийн хэсэгт хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээг Гуанахуатод саяхан хэрэглэх явцад гаргасан хамрах хүрээ, хэрэглээ, үр дүнг авч үзэх болно.

Хоёрдугаар хэсэг: Гуанахуато дахь хуулийн хэрэгжилтийн хяналт: үзэл баримтлал, арга, үр дүн.

- а) Гуанахуато дахь хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний эрх зүйн үндэс:

Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээг хэрэгжүүлэхийн тулд Конгресс 2016 оны 12-р сарын 27-нд шинэ хууль баталсан. Энэ хуулиар Конгресс нь хуулийн үр нөлөөллийг хянах, үнэлэх хэлтэстэй байх ёстой гэдгийг баталгаажуулсан. Unidad de Seguimiento y Analisis de Impacto Legislativo (Unidad de Seguimiento y Analisis de Impacto Legislativo) гэж нэрлэдэг. Usail, Испани хэлээр). Хууль тогтоомжийн органик хуулийн 282-р зүйлд зааснаар Usail-ийн ерөнхий бүрэн эрх нь:

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр нөлөө, үр дүн, үр ашигтай байдал болон хууль тогтоох, хэрэгжүүлэх байгууллагуудаас Гуанахуатогийн хүн амд ямар нөлөө үзүүлснийг шалгахын тулд байгуулагдсан хууль тогтоох эрх мэдлийн нэг хэсэг юм.

- Төрийн засаглалын (гүйцэтгэх, хууль тогтоох, шүүх) бие даасан байгууллага, хотын захиргаанаас хууль тогтоомжийн биелэлтийг бүрэн эрхийнхээ хүрээнд шаардах эрхтэй;
- Хууль тогтоомжийн үр нөлөөллийг хэмжих шалгуур үзүүлэлтийг боловсруулах;
- Хууль тогтоомжийн нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөөг үнэлэх, хэмжих судалгаа хийх;
- Хууль тогтоомжийн үр нөлөөг үнэлсэн тайланг жил бүр мэдээлэх;
- Хууль тогтоомж батлах, түүнд нэмэлт өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ шаардлага, боломжид дүн шинжилгээ хийх.

Гуанахуато дахь хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний хамрах хүрээ нь илүү хатуу бөгөөд өргөн ойлголтыг багтаадаг.

а) Usail нь эрх шилжүүлсэн зохицуулалтаар үүрэг хүлээсэн субъектүүд хууль хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх шаардлагатай бусад шийдэрийг гаргасан эсэхийг шалгах ёстой;

б) Usail нь хуулийн эдийн засаг, нийгэмд үзүүлсэн нөлөөллийг үнэлэх ёстой.

Тиймээс Usail-ийн зорилтууд нь Вестминстерийн ардчиллын сангаас хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний зорилтыг тодорхойлсонтой нийцэж байна гэж хэлж болно.

Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх хугацааг хууль бүрт тусгаж баталдаггүй тийм шаардлагагүй гэж үздэг. Гэсэн хэдий ч зарим хуулийн заасан бөгөөд ерөнхийдөө хэрэгжсэнээс хойш таван жилийн дараа үнэлгээг хийдэг. Тодруулбал, ийм заалт агуулсан гурван хууль байдаг: 1) Гуанахуато муж болон хотын захиргааны тухай хууль, 2) Гуанахуато муж улсын малын тухай хууль, 3) Ил тод байдал, хүртээмжтэй байдлын тухай хууль.

Хэдийгээр олон улсын зарим байгууллага хууль болгоныг үнэлэх шаардлагагүй гэж үздэг ч Конгрессоос баталсан бүх органик хууль тогтоомж, тогтоолуудад хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх ёстой гэж заасан байдаг. Гэсэн ч Usail олон улсын стандартын дагуу аль хуулийг үнэлэх ёстой, үгүйг заасан аргачлалыг боловсруулсан. Дараагийн дэд хэсэгт аргачлалын талаар авч үзнэ.

Арга зүй: Гуанахуато муж улсын Конгресс нь хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний практикийг хөгжүүлж буй бусад олон улсуудтай байнгын холбоо тогтоосон. Тэдний нэг бол Чилийн конгресс бөгөөд тэд хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний туршилтын төслийг хэрэгжүүлэх, хамтран ажиллах гэрээнд гарын үсэг зурсан.

Гуанахуато мужийн Конгрессын хэрэгцээнд зориулан тусгайлан боловсруулсан аргачлал байх бөгөөд энэ нь дараах 5 үе шаттай. Үүнд:

- а) хууль эрх зүйн судалгаа,
- б) иргэдийн ойлголт, үүрэг хүлээсэн субъектийн хэтийн төлвийг хэмжих,
- в) үр нөлөө, үр ашгийг хэмжих,
- г) нөлөөллийн үнэлгээ;
- д) үр дүнг түгээх.

Хуулийн эрх зүйн судалгаа: Эхний үе шат нь Холбооны Үндсэн хууль, түүний зорилго, зорилтот хүн ам, үндэсний эрх зүйн тогтолцооны харилцан уялдааг мэдэх шаардлагатай. Энэ хэсэг нь хяналт шинжилгээ, үнэлгээний үндэс суурь юм.

Иргэдийн ойлголт: Үүний гол зорилго нь тухайн хуулийн үйлчлэлд өртөж буй хүн ам, үүрэг хүлээсэн субъект, болон мэргэжилтнүүдийн хэтийн санаа бодлыг олж мэдэх явдал юм. Энэ үе шатанд "оролцооны аргууд"-ыг ашигладаг. Ийм техник нь практик шинж чанартай бөгөөд санал, туршлага солилцохыг шаарддаг.

Хэрэглэж болох зарим арга техникийн хувьд: дугуй ширээний ярилцлага, хагас бүтэцтэй ярилцлага, самбар, фокус групп. Эдгээр аргыг ашиглахдаа Usail нь Вестминстерийн Ардчиллын сангаас Франклин Де Вриезийн боловсруулсан "Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт

шинжилгээ, үнэлгээний сонсгол, зөвлөгөөнд оролцож буй гэрчүүдэд зориулсан заавар"-т үндэслэсэн болно. Ойлголтыг тодорхой болгох бусад оролцогчид:

- а) Үйлчилгээний байгууллагууд
- б) Үүрэг хүлээсэн субъект
- в) Нийгмийн байгууллагууд
- г) Лобби бүлэг
- д) Академи

Үр ашиг, үр ашгийг хэмжих: Энэ үе шатанд тухайн хуулийг чанартай хууль гэж ангилж болох уу, үгүй юу гэдгийг тодорхойлдог. Энэхүү үр дүн нь хүрсэн зорилго, эдийн засгийн нөөцийн ашиглалтын дүн шинжилгээнээс гардаг. Үр ашиг гэдэг нь хуульд заасан зорилтыг хэрэгжүүлэхэд зориулж хуваарилсан хөрөнгийг харгалзахгүйгээр ямар ахиц дэвшил гарсныг тодорхойлно.

Энэ үе шатанд дараах асуултуудад хариулах ёстой.

- а) Хуулийн зорилтыг тухайн зохицуулалттай нь харьцуулахад чанар, тоо хэмжээ, цаг хугацааны хувьд биелсэн үү?
- б) Хэрэгжихгүй байсан зорилго, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд хууль хэрхэн хувь нэмэр оруулсан бэ?
- в) Хэрэгжилтэд гадны хүчин зүйлс нөлөөлсөн үү?
- г) Нэмэлт үр нөлөө гарсан уу?

Нөгөөтэйгүүр, үр ашиг гэдэг нь эдийн засгийн нөөцийг ашиглан зорилгоо биелүүлэх түвшин юм. Энэ нь нөөцийн хэрэглээний чанарыг үнэлдэг.

Ерөнхийдөө үр ашгийн үнэлгээ нь дараах асуултуудад хариулах болно.

- а) Зорилгодоо хүрэхийн тулд хөндлөнгийн оролцоо бага өртөгтэй хувилбарыг ашиглан хийгдсэн үү?
- б) Нөөц алдагдуулах үйл ажиллагаа байна уу?
- в) Захиргааны зардал хамгийн оновчтой байсан уу?
- г) Хуулийг хэрэгжүүлэх нөөцийн бүтээмжийн түвшин зөвшөөрөгдөхүйц байна уу?
- д) Хэрэгжилт нь болзошгүй нөхцөл байдлыг бий болгодог уу?

Нөлөөллийн үнэлгээ: Энэ үе шат нь өөрчлөлтийн онол, үзүүлэлт, мэдээллийн сан, үр дүнтэй холбоотой. Өөрчлөлтийн онол нь хуулийн хэрэгжилт ба үр дүнгийн хоорондын хамаарлыг харуулахад тусалдаг. Энэ нь хангамж, үйл ажиллагаа, хүлээгдэж буй үр дүнг харгалзан хөтөлбөрийн загварт дүн шинжилгээ хийх замаар олж авдаг.

Нөлөөллийн үнэлгээг хэрэглэх үндэс нь контрафакт, өөрөөр хэлбэл объектив хүн амтай харьцуулж болох бүлэг юм. Хуулиар хөндлөнгөөс оролцдоггүй учраас ийм бүлэглэл тодорхойлогддог. Хэрэглэж болох аргуудын зарим жишээ нь: санамсаргүй хуваарилалт эсвэл санамсаргүй байршуулалт, ялгааны зөрүү (DID), багажийн хувьсагчид, регрессийн тасалдал дизайн болон бусад.

Үр дүнг түгээх: Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний үр дүнг танилцуулахдаа ангилах ёстой мэдээллийг үүсгэдэг. Ийм учраас үнэлгээ нь гурван төрлийн баримт бичгийг бүрдүүлэхийг санал болгодог:

- а) техникийн тайлан,
- б) хууль тогтоомжийн тайлан,
- в) иргэдэд зориулсан тайлан.

Үнэлгээ хийх хууль тогтоомжийг сонгох: Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагаас тогтоосон шалгуурт үндэслэн Usail-аас хууль нь хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийхэд хамаарах эсэхийг тодорхойлох зургаан элементийг ашигладаг. Ийм шалгуурууд нь:

- а) Улс төрийн төвийг сахих
- б) Ерөнхийдөө хэрэгжиж буй хуулиуд
- в) Болзошгүй байдлын хууль
- д) Арга зүйн хувьд хэрэгжиж буй
- е) Түр зуур хэрэгжих
- ф) Техникийн хувьд хэрэгжиж буй

Мексикийн хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний сорилт ба ирээдүй:

Мексикийн хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээг ашигладаг цорын ганц Usail нь хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээг хөгжүүлэх сонирхолтой ч хэд хэдэн өөр сорилтуудтай тулгарсан. Жишээ нь: Ажилтнаа чадавхжуулах гэж оролдоход Мексикт хяналт шинжилгээ, үнэлгээ гэж юу болох, түүнийг хэрхэн хэрэгжүүлэхийг заадаг хөтөлбөр байдаггүй нь тогтоогджээ.

Түүнчлэн хуулийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээ, үнэлгээний талаар Мексикт орон нутгийн конгресст ч туршлага байхгүй. Хоёр дахь сорилт нь улс төрийн хүсэл зориг дутмаг байна. Дэлхийн парламентын тайланд дурдсанчлан конгресс эсвэл парламентууд нь Гүйцэтгэх засаглалыг хянахгүй байх хандлагатай байв.

Тиймээс ажилгүйдэл, авлига гэх мэт нийгэмд чухал ач холбогдолтой асуудлыг хэлэлцсэнгүй. Уг тайланд “Дэлхийн бараг бүх парламентад гүйцэтгэх засаглалд хариуцлага тооцох ёстой парламентын эрх мэдэл, улс төрчид үүнийг ашиглах хүсэлгүй эсвэл чадварын хооронд ялгаа байдгийг” хүлээн зөвшөөрдөг. Эндээс харахад парламент Засгийн газарт хариуцлага тооцохын тулд хууль тогтоомжийг нягталж шалгах ёстой гэсэн байр суурин дээр улс төрчид нэгдэхгүй байна.

Мексикийн хувьд Конгресс нь Гүйцэтгэх засаглалын шийдвэрээс, ялангуяа Холбооны түвшинд хамааралтай байв. Гүйцэтгэх засаглалаас өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслийг депутатууд хэлэлцсэнгүй, эсэргүүцсэнгүй. Мексикт 1928-2000 он хүртэл ерөнхийлөгч нь үндэстний дээд эрх мэдэл байсан “Ерөнхийлөгчийн засаглал” гэж нэрлэгддэг үе шаттай байв. Энэ үеийг PRI (улс төрийн нам) ноёрхогч эрх мэдэлд захирч байсан. Холбооны түвшний нэгэн адил орон нутгийн конгрессууд Засаг даргадаа үнэнч байв. Ийм учраас төрийн бодлого, хуулийн үнэлгээ, хяналтыг бий болгохын төлөө хэн ч тэмцээгүй.

Гуанахуатод хуулийн үнэлгээ, гүйцэтгэх засаглалын хариуцлагын ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрсөн тул Конгресст энэ үүрэг өөрчлөгдсөн. Үнэлгээнд тулгарч болох өөр нэг сорилт бол авлига юм. Дэлхийн авлигын Барометрийн судалгаагаар Латин Америкийн улс төрчид хамгийн их авлигад идэгдсэн гэж үздэг.

Авлига нь хөгжлийн саад тотгор болж, төрийн үйлчилгээний чанар хүртээмж, төрийн хууль ёсны байдал, тогтвортой байдал, тэр байтугай хүрээлэн буй орчинд ч нөлөөлдөг. Олкен, Панде нар авлига нь “пүүсүүдийн ахиу татварын хувь хэмжээг нэмэгдүүлж, бизнесийн үйл ажиллагааг бууруулж, төсвийн хөрөнгийн ахиу зардлыг өсгөж, засгийн газрын зарим төслийг эдийн засгийн хувьд үр ашиггүй болгож, засгийн газрын гадаад хүчин зүйлийг засах чадамжийг үгүй болгодог” учир хөгжиж буй орнуудад өндөр өртөгтэй гэдгийг баталж байна.

Авлигын дэлхийн индекс Мексикт 30 оноо өгсөн бөгөөд 0 нь хамгийн муу үнэлгээтэй улс, 100 нь хамгийн сайн үзүүлэлт юм. Авлигатай холбоотой анхаарах асуулт бол: Конгресс тэр дундаа Usail авлигатай хэрхэн нүүр тулж чадах вэ? Транспэрэнси Интернэшнлээс санал болгож буй эхний алхам бол зөвхөн засгийн газрын үйл ажиллагааг хянах биш харин парламентын гишүүд өөрсдөө ёс зүйн дүрэм, авлигын эсрэг хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, шударга ёс, мэдээллийн эрх чөлөө, хяналт зэргээр дамжуулан шударга ёс, хууль ёсны өндөр стандартыг сурталчилж, дагаж мөрдөх ёстой. Ийм учраас Гуанахуато мужийн Конгресс нь төрийн албан хаагчдын ёс зүйн дүрэмтэй бөгөөд төрийн албан хаагчдад дотоод хяналт тавьдаг.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- “Үр дүнд хүрэх зам-Хөгжлийн үнэлгээг үр дүнтэй удирдан явуулах нь” Линда Г.Морра Имас, Рей С.Рист 2011 он,
- ESCAP Monitoring and Evaluation Policy and Guidelines 2017 он,
- Parliaments in Europe Engaging in Post-legislative Scrutiny: Comparing the French, Italian and Swiss Experiences
https://www.researchgate.net/publication/342737680_Parliaments_in_Europe_Engaging_in_Post-legislative_Scrutiny
- http://164.100.47.193/Refinput/Research_notes/English/04122019_174605_102120495.pdf
- https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2020/02/WFD_DeVrieze_2020_PLSinEurope.pdf
- POST-LEGISLATIVE SCRUTINY GUIDE FOR PARLIAMENTS https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2018/07/WFD_Manual-on-Post-Legislative-Scrutiny.pdf?fbclid=IwAR37-pesPGWx9pofQiGMVsVFVbyMZ9G1yVLPa0m4IqRJwvke4Iw6-S2MZIO
- Applying Post-Legislative Scrutiny to the Analysis of Legislation and SDGs in South and Southeast Asia Journal of Southeast Asian Human Rights, Vol. 4 Issue. 1 June 2020 pp. 1 -22 doi: 10.19184/jseahr.v4i1.17611
- Post-Legislative Scrutiny in the Americas
- <https://www.parlament.ch/en/organe/committees/parliamentary-control-administration-pca> - Парламентын хяналтын газар (PCA)
- <https://www.parlament.ch/en/organe/committees/supervisory-committees>- Парламентын хяналтын газар (PCA) -ын хороод
- <https://www.parlament.ch/en/organe/committees/parliamentary-control-administration-pca/pca-evaluations> - Парламентын хяналтын газар (PCA)-ын Хяналтын хороо үнэлгээний алхам
- Handbook for Monitoring and Evaluation
https://www.measureevaluation.org/resources/training/capacity-building-resources/basic-me-concepts-portuguese/IFRC_Monitoring%20and%20Evaluation%20handbook.pdf